

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

บทที่ 2

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องกระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็งอย่างมีส่วนร่วม กรณีศึกษาชุมชนรอบโรงไฟฟ้าวังน้อย และผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวางกรอบแนวคิดในการทำวิจัยตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง
3. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน
4. ข้อมูลโรงไฟฟ้าวังน้อย
5. ทฤษฎีระบบ
6. แนวคิดเรื่องการเรียนรู้
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน

1.1 ความหมายของชุมชน

ความหมายของคำว่าชุมชน (Community) นั้น แบ่งออกได้เป็นหลายลักษณะ ตามแต่ผู้ที่กล่าวถึงจะให้ความสำคัญหรือมุ่งเน้นในเรื่องใด

อนันท์ กาญจนพันธุ์ (2536 : 64) กล่าวว่า ชุมชนเป็นคำใหม่ในภาษาไทย ไม่เคยปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2493 จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเริ่มใช้หลังจากนั้นเล็กน้อย โดยแปลจากคำว่า Community ในภาษาอังกฤษ ซึ่งระยะแรกนั้นชุมชนมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่าบ้าน หรือหมู่บ้านในภาษาไทย ต่อมาได้มีการให้ความหมายชุมชนที่หลากหลายเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนบางครั้งก็ป็นรูปธรรมปรากฏให้เห็นได้ แต่บางครั้งก็มีความหมายเป็นนามธรรมที่ยากแก่การจับต้องได้ กระทั่งปัจจุบันในยุคเทคโนโลยีสารสนเทศ คำว่าชุมชนได้ถูกนำมาใช้ในความหมายที่กว้างออกไป รวมไปถึงการรวมตัวกันโดยพบปะกันแต่ใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์อีกด้วย

ราชบัณฑิตยสถาน (2524 : 72) ชุมชน หมายถึง เขตพื้นที่ ระดับของความคุ้นเคยและการติดต่อระหว่างบุคคล ตลอดจนพื้นฐานความยึดเหนี่ยวเฉพาะบางอย่างทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้าน ชุมชนมีลักษณะทางเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตนเองที่จำกัดมากกว่าสังคม แต่ภายใน

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา⁹

วงจำกัดเหล่านั้นย่อมมีการสังสรรค์ใกล้ชิดกว่า มีความเห็นอกเห็นใจลึกซึ้งกว่า อาจจะมีเฉพาะบางประการที่ผูกพันเอกภาพ เช่น เชื้อชาติ ต้นกำเนิดเดิมของชาติหรือศาสนา

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2537 : 10) กล่าวว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มารวมกันในพื้นที่หนึ่ง มีการกระทำติดต่อกัน มีความสัมพันธ์ร่วมกันมีความผูกพันกับพื้นที่ และมีศูนย์กลางบริการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่สมาชิกกับชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

พระธรรมปิฎก (2539 : 72) ชุมชนเป็นการร่วมกันของบุคคลเพื่อประกอบกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ เพื่อการดำรงชีวิตที่ดีงามทั้งของส่วนบุคคลและหมู่คณะ เป็นชุมชนแห่งกัลยาณมิตรเพื่อการจัดการและคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน

ประเวศ วะสี (2541 : 13-16) ชี้ให้เห็นว่า ชุมชนต้องมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำกิจกรรมร่วมกัน ได้เรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งรวมถึงการติดต่อสื่อสารกัน ความเป็นชุมชนทำให้กลุ่มมีศักยภาพสูงมาก และมีพลังที่จะแก้ปัญหาทุกอย่าง

นอกจากนั้นชุมชนยังหมายถึงกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรม ความเชื่อ ความสนใจร่วมกัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ในลักษณะของเครือข่าย ภายใต้บรรทัดฐานเดียวกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน (สนธยา พลศรี. 2550 : 59, พิระพงษ์ สุกประเสริฐ. 2544 : 14, ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม 2541 : 8)

จากคำนิยามที่ยกมาข้างต้นสรุปว่าชุมชน หมายถึง การที่บุคคลมารวมตัวกันเป็นกลุ่ม มีกิจกรรม วัตถุประสงค์ร่วมกัน อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกันหรือไม่อยู่ในบริเวณเดียวกันก็ได้ แต่จะมีการสื่อสาร เรียนรู้ เอื้ออาทรกัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเป็นเครือข่าย เพื่อแก้ไขปัญหา หรือบรรลุวัตถุประสงค์เป้าหมายที่มีร่วมกัน

1.2 ลักษณะความเป็นชุมชนและองค์ประกอบของชุมชน

นอกจากชุมชนจะมีความหมายที่ครอบคลุมกว้างขวางหลายด้านแล้ว ลักษณะของความเป็นชุมชนก็เช่นเดียวกัน โดยนักวิชาการ นักพัฒนาสังคม หรือผู้รู้ ได้นำเสนอถึงลักษณะความเป็นชุมชน และองค์ประกอบของชุมชนไว้อย่างหลากหลาย เช่น

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536 : 10-16) ได้แบ่งชุมชนออกตามลักษณะใหญ่ๆ เป็น 3 ลักษณะ ดังนี้คือ

1. แบ่งตามเขตการปกครอง จากลักษณะการปกครองของไทยตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ พ.ศ.2475 แบ่งชุมชนได้ 6 ลักษณะ คือ ชุมชนหมู่บ้าน ชุมชนเขตสุขาภิบาล ชุมชนเขตเทศบาลตำบล ชุมชนเขตเทศบาลเมือง ชุมชนเขตเทศบาลนคร และชุมชนเขตกรุงเทพมหานคร

2. แบ่งตามกิจกรรมทางสังคม แบ่งออกเป็น 5 ลักษณะ ได้แก่ ชุมชนเกษตรกรรม ชุมชนศูนย์การค้า ชุมชนศูนย์กลางการขนส่ง ชุมชนศูนย์กลางของการบริการ และชุมชนเขตอุตสาหกรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

10

3. แบ่งตามความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม เป็นการแบ่งชุมชนในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคม และเป็นการมองในทัศนะของนักสังคมวิทยาที่มองลักษณะชุมชนในด้านความสัมพันธ์ทุก ๆ ด้าน ไม่เพียงแต่เฉพาะการเมืองการปกครอง หรือกิจกรรมทางสังคมเท่านั้น แต่รวมไปถึงความสัมพันธ์ในสถาบันต่าง ๆ ตลอดจนลักษณะทางนิเวศวิทยาอีกด้วย โดยลักษณะของชุมชนแบ่งได้เป็น 2 ชุมชน คือ ชุมชนชนบท และชุมชนเมือง

สนธยา พลศรี (2550 : 70-71) กล่าวว่า ความหลากหลายของชุมชนทำให้เกิดความแตกต่างในชุมชนในลักษณะต่าง ๆ ความเป็นชุมชนจึงเป็นการรวมความหลากหลาย ความแตกต่าง เหล่านี้เข้าด้วยกัน หรือมีความเป็นเอกภาพในท่ามกลางความแตกต่างที่หลากหลาย ซึ่งผู้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข เคารพในวิถีชีวิตของกันและกัน ไม่เกิดความขัดแย้ง ไม่เกิดความรุนแรงในสังคม

อนุชาติ พวงสำลี (2542 : 294) บอกถึงลักษณะของความเป็นชุมชนนั้น จะมีลักษณะที่ผู้คนหันหน้าเข้าหากัน เพื่อเผชิญปัญหา หรือแรงกดดันจากสังคมภายนอก หรือจากความตั้งใจในความปรารถนาาร่วมกันของคนในสังคมว่าต้องการให้ชุมชนของตนเป็นเช่นไร โดยความเป็นชุมชนที่แท้จริงนั้นย่อมดำเนินไปบนพื้นฐานของความรัก ความเอื้ออาทร กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง รู้จักใจกว้างยอมรับความแตกต่างและความหลากหลาย ซึ่งเป็นคุณค่าหลักของระบอบประชาธิปไตยและความเป็นพลเมือง ความเป็นชุมชนแตกต่างจากการสร้างภาพลวงให้หลงนึกว่าเป็นชุมชนที่เข้มแข็งเหมือนเช่น กิจกรรมที่สร้างขึ้นมีผู้เข้าร่วมมากมาย แต่กลับพบว่ากิจกรรมดังกล่าวเป็นเพียงเรื่องของการเฮโลสาระพา โดยไม่สามารถสร้างองค์ความรู้ ความเข้าใจ และยกระดับสำนึกของการพัฒนาขึ้นมาได้

กาญจนา แก้วเทพ (2538 : 38) กล่าวถึงลักษณะความเป็นชุมชนจากประสบการณ์ของนักพัฒนาที่ได้ทำงานคลุกคลีกับการพัฒนาชนบท ในหมู่บ้านต่าง ๆ ที่ต้องเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจหรือปัญหาอื่น ๆ มักจะมีกลุ่มชาวบ้านอยู่กลุ่มหนึ่งที่ก้าวออกมาเป็นแถวหน้าในการพยายามหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน พยายามระดมสรรพกำลังต่าง ๆ ไม่ว่าจะมาจากภายในท้องถิ่นของเขาเองหรือแหล่งความรู้ที่มาจากภายนอก เพื่อทำการแก้ไขปัญหาชุมชน โดยอาศัยแนวทางของการพึ่งพิงตนเอง และเป็นตัวของตัวเอง การมีกลุ่มเช่นนี้ดำรงอยู่นั้นเองเป็นตัวอธิบายถึงความสามารถที่ชุมชนชนบทสามารถดำรงอยู่ได้

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543 : 1-11) กล่าวว่า ความเป็นชุมชนมี 4 ลักษณะ ดังนี้

1. ชุมชนหมู่บ้าน หมายถึง หมู่บ้านอันเป็นเขตการปกครองของรัฐ หากจะประสานความร่วมมือกันในระดับสูงขึ้น ก็จะกำหนดจากเขตการปกครองเช่นกัน อาทิ กลุ่มกิจกรรมในระดับ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

11

ต่างๆ หรือ ปัจจุบันมีความนิยมจัดตั้งเป็นประชาคมตำบล ประชาคมอำเภอ และประชาคมจังหวัด โดยฝ่ายราชการจะเป็นหลักในการควบคุมกระบวนการจัดการ

2. ชุมชนในฐานะขบวนการประชาชน เป็นขบวนการทางสังคม เป็นอุดมการณ์เชิงอำนาจ ที่เกิดจากความสำนึกของคนในสังคมต่อปัญหาสาธารณะ หรือปัญหาที่ตัวเองร่วมเผชิญอยู่โดยตรง เป็นเรื่องวิกฤติ และมีความยุ่งยากซับซ้อนยากแก่การแก้ไขด้วยวิธีการ และกระบวนการแบบเดิม จึงรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรเครือข่าย ประกอบด้วยสมาชิกที่หลากหลายประชาชนปัจเจกชน องค์กรอิสระสาธารณะประโยชน์ ภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน โดยสมาชิกไม่ต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด มีคุณลักษณะที่คล้ายคลึงกัน หรือมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีทางเลือกในการการติดต่อสื่อสารกันในหลายรูปแบบ มารวมตัวเชื่อมโยงกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา หรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ที่มีใช้เรื่องผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม แต่เป็นผลประโยชน์ในวงกว้าง และรวมไปถึงการสร้างระเบียบกติกาของสังคมขึ้นมาใหม่ด้วย

3. ชุมชนในแนวมุขยนิยม หรือชุมชนเชิงอุดมคติ ชุมชนในแนวมุขยนิยมนี้ เป็นแนวคิดเชิงอุดมคติ ซึ่งมีความคิดว่าชุมชนต้องก่อเกิดมิตรภาพความเอื้ออาทร ความมั่นคงและผูกพัน มีวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยธรรมชาติ และรัฐมักจะมิได้มีบทบาทที่สำคัญกับสมาชิกชุมชน แนวคิดนี้เชื่อว่าสังคมสมัยใหม่ทำให้เกิดความสูญเสียการเป็นชุมชนด้วยเงื่อนไขที่ไม่สามารถตอบสนองให้ปัจเจกบุคคลเกิดความมั่นคง และได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนที่เหมาะสมว่าควรเป็นชุมชนที่มีขนาดเล็ก แต่มีโครงสร้างที่แน่นเหนียว เพราะในชุมชนขนาดเล็กเท่านั้น จะช่วยฟื้นฟูสภาพความสัมพันธ์ทางสังคมให้ดีขึ้น เพราะจะรับผิดชอบต่อหน่วยที่เล็กที่สุด และเต็มไปด้วยความร่วมมือร่วมใจ ความรู้สึกความเป็นเจ้าของ เป็นสังคมที่คนรู้จักกัน อย่างใกล้ชิดและสนิทสนม ความเป็นชุมชนในแนวมุขยนิยมนี้มีลักษณะที่น่าสนใจคือ ไม่ได้ให้ความสนใจ หรือความสำคัญกับอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์หรือพื้นที่ เน้นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์ และเป็นลักษณะความรู้สึกเชิงอัตวิสัยของความเป็นชุมชนหรือแบบแผนในอุดมคติ กล่าวคือ นำเสนอลักษณะชุมชนที่ควรจะเป็นชุมชนที่ดี หรือชุมชนในอุดมคติ

4. ชุมชนในรูปแบบใหม่ หรือชุมชนเสมือนจริงเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นโดยอาศัยการพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสาร และเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นเครื่องสานความสัมพันธ์และจิตสำนึกร่วมของสมาชิก

ฮิลเลรี่ (Hillery ; อ้างอิงจาก ฌ็องพัซซ์ ทองคำ, 2549 : 14) กล่าวถึงลักษณะความเป็นชุมชนว่า ชุมชนจะเกิดขึ้นได้ในทุก ๆ ที่ และทุก ๆ สถานการณ์ หากมีการร่วมกันที่ชัดเจนจะทำให้ชุมชนมีพลัง หากชุมชนใดไม่มีความร่วมกันในทางใดทางหนึ่งจะทำให้ชุมชนอ่อนแอ และขาดพลังชุมชนต้องมีจิตสำนึกแบบประชาสังคมมีความรัก และตระหนักถึงประโยชน์ของชุมชนหรือส่วนรวม

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

12

มีความผูกพันกัน มีเครือข่ายที่เชื่อมโยง และสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น มุ่งองค์ความรู้และมีความสามารถในการจัดการความรู้ เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีระบบการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกัน แลกเปลี่ยนข่าวสาร เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน และมีการบริหารจัดการความเป็นกลุ่มที่ดี

ป๊อปปิ้น (Poplin ; อ้างอิงจาก ฌ็องพัซท์ ทองคำ. 2549 : 15) กล่าวว่า ชุมชนประกอบด้วยลักษณะ 5 ประการ คือ กลุ่มคนที่มาอยู่รวมกันในพื้นที่หรือบริเวณหนึ่ง สมาชิกมีการติดต่อระหว่างกันทางสังคม สมาชิกมีความสัมพันธ์ต่อกันทางสังคม มีความผูกพันทางด้านจิตใจต่อระบบนิเวศ และมีกิจกรรมส่วนรวมเพื่อใช้ประโยชน์ ขณะที่ อนุชาติ พวงสำลี (2541 : 11-18) ได้ระบุว่าชุมชนนั้นมีลักษณะ 5 ประการ ดังนี้

1. มีความหลากหลาย เช่น มีความหลากหลายของการรวมตัว พื้นที่ รูปแบบของกิจกรรม ประเด็นความสนใจ/ปัญหา และกลุ่มคนที่มาร่วมกัน
2. ความเป็นชุมชน ที่อาจมีอาณาบริเวณหรือบริบทขนาดใหญ่ที่เชื่อมโยงติดต่อกันในทางใดทางหนึ่ง หรือความเป็นชุมชนขนาดเล็ก ที่รวมตัวกันด้วยความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร ความสนใจ หรือผลประโยชน์ร่วมกัน
3. มีสำนักสาธารณะ ด้วยจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองของสังคมแห่งการเรียนรู้
4. มีกิจกรรมและความต่อเนื่อง บนพื้นฐานกระบวนการกลุ่ม และด้วยพื้นฐานแห่งการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกันที่มีความต่อเนื่องและยั่งยืน
5. มีเครือข่ายและการติดต่อสื่อสารด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข่าวสาร เพื่อการสร้างให้กลุ่มประชาสังคมมีความยั่งยืน

มนตรี กรรพุมาลัย (2539 : 59-60) ได้ศึกษาลักษณะของชุมชนจาก เออร์วิน แซนเดอร์ (Irwin Sander) ซึ่งเสนอวิธีการแบ่งประเภทของชุมชนออกเป็น 4 วิธี ได้แก่

1. ชุมชนในแง่ถิ่นที่อยู่โดยมองที่ที่ตั้งของชุมชน เช่น ชุมชนเมือง ชุมชนชานเมือง ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท และชุมชนชนบท
2. ชุมชนในแง่นิเวศวิทยา โดยมองสภาพแวดล้อมของพื้นที่เป็นสำคัญ ถ้าคนอยู่รวมกันมากในพื้นที่หนึ่งจะเป็นเขตเมืองที่คนอยู่หนาแน่น ถ้าที่อยู่มีการบริการและคมนาคมติดต่อกันมากจะเป็นเขตศูนย์กลาง ถ้าอยู่ในพื้นที่ธุรกิจอุตสาหกรรมจะเป็นเขตที่แบ่งสัดส่วนดี
3. ชุมชนในแง่มนุษยชาติ โดยมองปริมาณคนในชุมชนจะมีมากขึ้นหรือลดลงเนื่องจากการอพยพเพื่อการศึกษาหรือการหาอาชีพ
4. ชุมชนในแง่ระบบสังคม โดยมองความสัมพันธ์ของคน เช่น เพื่อนบ้าน และการติดต่อสัมพันธ์กับคนในตำบล อำเภอจังหวัด เป็นสายขึ้นหรือลงมา

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

13

สมพันธ์ เตชะอธิก (2540 : 3-9) นำเสนอองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้ความเป็นชุมชน
ยังคงอยู่ ดังนี้

1. มีอุดมการณ์และมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนร่วมกัน
2. มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน
3. มีผลประโยชน์ร่วมกันโดยมีการกระจายอย่างเป็นธรรม
4. มีผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ ได้รับการยอมรับนับถือจากผู้ที่ เป็นสมาชิกองค์กร
และชาวบ้านทั่วไป ซึ่งผู้นำถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและชีวิตความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน
เพราะมีผลโดยตรงกับความร่วมมือในด้านการบริหารจัดการ เช่น การตัดสินใจร่วมการจัด
โครงสร้างองค์กรบทบาทหน้าที่ การกำหนดกฎกติการ่วมกัน เป็นต้น
5. มีกิจกรรมที่ต่อเนื่องและมีประโยชน์ต่อองค์กรสมาชิกและชุมชนซึ่งแสดงให้เห็นถึง
ความก้าวหน้าในการพัฒนาทรัพยากรที่เป็นทุนหรืองบประมาณ เช่น ทรัพยากรในด้านความรู้
ประสบการณ์ และเทคโนโลยี ทรัพยากรในด้านการระดมทุนและงบประมาณ และการประสานทุน
ทั้งจากภายใน และภายนอกชุมชน

เคนเนท (Kenneth ; อ้างอิงจาก มนตรี กรรพุมมาลย์. 2539 : 5) นักสังคมวิทยาอเมริกัน
กล่าวว่า องค์ประกอบ 3 ประการที่ใช้วัดความเป็นชุมชน ได้แก่

1. นิเวศวิทยาชุมชน (Local ecology) เน้นลักษณะของชุมชนที่อยู่อาศัย
2. สังคมของชุมชน (Local society) เน้นลักษณะชุมชนที่มีโครงสร้างแบบองค์รวม
(Holistic structure) เช่น กลุ่มหรือสังคมที่สามารถตอบสนองความต้องการร่วมหรือผลประโยชน์
ของคนในชุมชน
3. การกระทำร่วมของคนในชุมชน (Community action) เป็นความพยายามร่วมกันของ
สมาชิกในชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาหรือแสดงออกซึ่งเอกลักษณ์ทางสังคม และความเป็นปึกแผ่นของ
ชุมชน

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2541 : 8) ได้ให้ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับ ความเป็นองค์กร
ชุมชน ประชาคมและประชาสังคมว่า องค์กรสังคม จะเป็นองค์กรหรือกลไกการจัดการที่ชุมชน
จัดตั้งขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นนิติบุคคลและไม่เป็นนิติบุคคลเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน
มีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ส่วนประชาคม ในความหมายกว้าง ๆ หมายถึง
กลุ่มประชาชนอันหลากหลายที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่หรืออาณาเขตหนึ่ง ๆ เช่น จังหวัด อำเภอ กลุ่มน้ำ
และมีความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของในพื้นที่หรืออาณาเขตนั้น ๆ และประชาสังคม เป็นสังคมที่
ประชาชนทั่วไปมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชนโดยอาศัย
องค์กร กลไก กระบวนการ และกิจกรรมอันหลากหลายที่ประชาชนจัดขึ้น ๆ หรือ หมายถึงส่วน

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

14

ของสังคมที่ไม่ใช่ภาครัฐดำเนินงาน โดยอาศัยอำนาจตามกฎหมาย และไม่ใช่ภาครัฐกิจที่ดำเนินงาน โดยมุ่งหวังกำไร

สนธยา พลศรี (2548 : 59-62) พบว่าชุมชนมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้

1. เป็นการรวมกันของกลุ่มคน ในรูปของกลุ่มสังคม (Social group) สมาชิกดำรงชีวิต ร่วมกัน มีการปฏิบัติต่อกันทางสังคม หรือมีปฏิกริยาโต้ตอบกันทางสังคม เอื้ออาทรต่อกันและพึ่งพา อาศัยซึ่งกันและกัน
2. ขนาดของชุมชนมีขนาดไม่เท่ากัน ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามจำนวนสมาชิกของชุมชน และการดำเนินกิจกรรมของสมาชิก
3. สมาชิกของชุมชนมีลักษณะทางประชากรศาสตร์ เช่น สมาชิกมีโครงสร้างประชากร ประกอบด้วย เพศ อายุ การอพยพย้ายถิ่น เป็นต้น
4. มีอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย และเป็นทีประกอบกิจกรรมต่างๆ ของสมาชิก
5. มีการจัดระเบียบสังคม เพื่อควบคุมความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน
6. สมาชิกมีความสัมพันธ์ทางสังคม คือมีการติดต่อสัมพันธ์กัน มีความสนใจทางสังคม ร่วมกัน มีกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เป็นต้น
7. มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งเป็นการที่สมาชิกมีวิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ เป้าหมายเดียวกัน จึงมารวมกับชุมชนเพื่อตอบสนองสิ่งที่ต้องการร่วมกัน
8. สมาชิกมีอุดมการณ์ร่วมกันทั้งส่วนของชุมชน และอุดมการณ์ที่มีต่อชุมชน
9. สมาชิกมีจิตสำนึกร่วมกันเนื่องจากการมองเห็นหรือตระหนักถึงความจำเป็นบาง ประการ
10. มีระบบการติดต่อสื่อสารร่วมกัน โดยสมาชิกจะมีการติดต่อกันอย่างทั่วถึงและ ต่อเนื่อง ทำให้เชื่อมโยงเป็นชุมชนที่ยั่งยืน
11. มีการเรียนรู้ร่วมกัน คือ การที่สมาชิกได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ เพื่อการดำรงชีวิตร่วมกัน ระหว่างคนภายในชุมชนและภายนอกชุมชน
12. สมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ
13. มีความสัมพันธ์กันในลักษณะเครือข่ายคือสมาชิกมีการเชื่อมโยงประสานสัมพันธ์กัน ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนของกันและกัน และสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกันขึ้น
14. มีผลกระทบร่วมกัน สมาชิกต่างได้รับผลที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์หรือกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนร่วมกันทั้งที่เป็นประโยชน์และเป็นโทษ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

15

15. ความเป็นพลวัต คือ มีการเปลี่ยนแปลงหรือเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ชุมชนจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต

สนชยา พลศรี (2548 : 59-62) วิเคราะห์จากลักษณะของชุมชน พบว่าองค์ประกอบโดยทั่วไปของชุมชนมี ดังนี้

1. คน หรือกลุ่มบุคคลที่รวมกันเป็นสมาชิกของชุมชนด้วยจิตสำนึกร่วมกันมีความสัมพันธ์กัน
2. องค์กร คือ กลุ่มคนที่มีการจัดระเบียบ มีวัตถุประสงค์ วิธีการดำเนินงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน
3. มีอาณาบริเวณ หรือพื้นที่สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยและดำเนินกิจกรรมร่วมกันของสมาชิก
4. มีการบริหารจัดการชุมชน คือ การดำเนินงานเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ละแวกบ้าน หมู่บ้าน องค์กรบริหารส่วนตำบล เทศบาล ระดับต่าง ๆ เป็นต้น
5. มีการจัดระเบียบสังคม คือการมีบรรทัดฐานทางสังคม สถาบันทางสังคมต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางให้สมาชิกปฏิบัติร่วมกัน
6. มีระบบความสัมพันธ์ทางสังคม คือ ระเบียบแบบแผนของความสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกที่มีลักษณะเป็นหุ้นส่วนกัน เป็นกัลยาณมิตรและเป็นเครือข่ายซึ่งกันและกัน เป็นต้น
7. มีระบบการติดต่อสื่อสาร คือ มีการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกชุมชนอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ ทำให้สมาชิกมีความรู้ความเข้าใจในข้อมูลข่าวสารและเชื่อมโยงประสานกันได้ง่าย
8. มีวัฒนธรรมของชุมชน คือ การมีวิถีชีวิตร่วมกันมีขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของชุมชน ซึ่งอาจจะมีความหลากหลาย แต่สมาชิกของชุมชนยอมรับ และดำเนินชีวิตร่วมกันได้อย่างมีความสุข
9. มีทุนของชุมชน เป็นทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและใช้ประโยชน์ร่วมกันในชุมชนทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรที่คนในชุมชนสร้างขึ้น
10. มีผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นผลของการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งต้องแบ่งผลประโยชน์ให้เสมอภาคอย่างเป็นธรรมเป็นที่พอใจของสมาชิกให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้ชีวิตร่วมกันในชุมชน

สรุปได้ว่า ความเป็นชุมชนนั้นประกอบด้วยสมาชิกที่มีวัตถุประสงค์ ความต้องการ ความมุ่งหมายร่วมกัน โดยมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ใช้ทุนของชุมชนและทรัพยากรต่าง ๆ ของ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

16

ชุมชนให้เป็นประโยชน์ร่วมกัน ไม่จำเป็นว่าจำเป็นต้องเป็นกลุ่มเล็กหรือกลุ่มใหญ่ มีสมาชิกมากหรือน้อย แต่ต้องมีการติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่อง มีความเชื่อมโยงกัน โดยผลจากการดำเนินกิจกรรมจะตอบสนองความพึงพอใจของสมาชิก และมีความเป็นธรรม

2. แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 พ.ศ.2550-2554 นั้นได้มุ่งเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เหมือนกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 และ 9 โดยให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้มแข็งในการพึ่งตนเองของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นในชนบทที่เป็นฐานรากของสังคม ให้ความสำคัญกับการใช้ทุนทางสังคม ควบคู่ไปกับทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทุนทางเศรษฐกิจ ให้เป็นประโยชน์อย่างเกื้อกูลกัน

ทั้งนี้ ในแผนฯฉบับดังกล่าว ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มและความร่วมมือของประชาชนในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน โดยภาครัฐหรือภาคส่วนอื่นๆ ต้องมีบทบาทสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน ด้วยการใช้กระบวนการพัฒนาที่กระจายอำนาจและให้ความรู้แก่ชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการตนเอง มีการกำหนดยุทธศาสตร์สร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศ

2.1 ความหมาย องค์ประกอบ และตัวชี้วัดของชุมชนเข้มแข็ง

คำว่าชุมชนเข้มแข็งนั้นมีการให้ความหมายไว้อย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละชุมชน มีผู้รู้หลายท่านที่ให้แนวคิด และเกณฑ์ในการชี้วัดว่าชุมชนใดเป็นชุมชนเข้มแข็งไว้ได้อย่างน่าสนใจ

ไพโรจน์ ภัทรนุกูล (2545 : 5) กล่าวว่าชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การทำอะไรที่จะทำให้กลุ่มคนที่หลากหลายของสังคมมาร่วมกันคิด ร่วมกันสร้างทางเดินใหม่เพื่อเปลี่ยนแปลงคุณภาพของประชาชนจากที่รอคอยการถูกพัฒนามาเป็นประชาชนพลเมืองที่มีขีดความสามารถในการคิด และร่วมกันพัฒนาท้องถิ่นของตัวเองภายใต้กระบวนการประชาสังคม ชุมชนเข้มแข็งจึงเกิดจากการรวมกลุ่มของประชาชนในลักษณะประชาคม หรือชุมชนที่มีความเข้มแข็ง มีศักยภาพมีเสถียรภาพ มีการสั่งสมทุนทางปัญญาหรือทุนทางเศรษฐกิจ มีคุณธรรมและคุณค่าที่ดีงามเป็นกรอบยึดเหนี่ยว และนำไปสู่สังคมที่มีคุณภาพ มีภูมิปัญญา ภายใต้ระบบเครือข่ายความร่วมมืออย่างเกื้อกูล และเอื้ออาทร

กรมการพัฒนาชุมชน (2543 : 11) ได้ให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็งว่า ชุมชนที่มีความพร้อมในปัจจัยที่ส่งเสริมพลังอำนาจของคนในชุมชนในด้านสถานการณ์ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

17

ในชุมชน มีพหุภาคีสันับสนุน มีการสื่อสารในชุมชน การมีส่วนร่วมในชุมชน มีการเรียนรู้และมีศักยภาพในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้

หาญศึก ทรงสวัสดิ์ (2550 : 29) กล่าวว่าชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่สามารถคิด กำหนดทิศทาง วิธีการดำเนินชีวิตที่เป็นไปตามความต้องการของตนเอง และสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองและสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ภายใต้ภูมิปัญญาของตนเองเดียวกันก็สามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไป

เสรี พงศ์พิศ (2548 : 157-158) กำหนดให้ชุมชนเข้มแข็งมี 4 กรอบ เพื่อหาเกณฑ์และตัวชี้วัด ได้แก่

1. ชุมชนเข้มแข็งเพราะเป็นชุมชนเรียนรู้ ชุมชนเช่นนี้ไม่มีวันอ่อนแอ ไม่มีวันนั่งรอความช่วยเหลือจากรัฐหรือภายนอก แต่จะชวนขวนขวายหาทางแก้ปัญหาด้วยสติปัญญาของตนเอง ชุมชนใดมีความรู้ มีปัญญา แม้ว่ามีทรัพยากรน้อยก็จะมามากขึ้นเรื่อย ๆ มีเงินน้อยก็จะมีเงินมาก แต่ตรงกันข้าม ชุมชนใดไม่มีความรู้ ไม่มีปัญญา แม้มีเงินมากก็จะไม่เหลือและเป็นหนี้

2. ชุมชนที่เข้มแข็งสามารถตัดสินใจได้อย่างอิสระ กล่าวคือ ตัดสินใจได้เองว่าจะทำอะไรแล้วคิดกับตัวเอง ไม่ต้องรอดามจากผู้อื่นหากเกิดการผิดพลาดขึ้นก็คือตัวเอง ฉะนั้นการที่จะตัดสินใจทำอะไรต้องมีข้อมูลประกอบและมีเป้าหมายในการพึ่งตนเองอย่างมั่นคง ไม่โลภหรือทำเพียงเพราะเห็นผู้อื่นทำแล้วรวย

3. ชุมชนที่เข้มแข็งสามารถจัดการทุนของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งทุนในที่นี้ไม่ได้หมายถึง เงินอย่างเดียวเท่านั้นแต่หมายรวมถึงทรัพยากรหรือภูมิปัญญาความรู้ และทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่มีอยู่

4. ชุมชนเข้มแข็งมีธรรมาภิบาล หมายถึง มีการบริหารจัดการที่ดี โปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีการกระจายอำนาจให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม

สัจญญา สัจญญาวิวัฒน์ (2541 : 14-17) กำหนดว่าชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะสำคัญดังนี้ สมาชิกของชุมชนจะต้องช่วยกันเรียนรู้ให้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของโลก และเพิ่มพูนความรู้ความสามารถตลอดจนทักษะต่างๆที่จำเป็นกับชุมชน นอกจากนั้นจะต้องมีการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อนำกลับมาพัฒนาชุมชนให้เจริญอย่างยั่งยืน เรียกได้ว่าเป็นชุมชนเรียนรู้ ชุมชนที่เข้มแข็งจะต้องรู้จักจัดการตัวเอง ด้วยการวางแผนหรือมีโครงการสำหรับ มีการจัดกระบวนการเตรียมการเพื่อดำเนินการตามแผนที่วางไว้ ลงมือทำตามขั้นตอนจนเสร็จงาน และต้องมีการประเมินการดำเนินงานตามขั้นตอนต่าง ๆ ว่ามีปัญหาอุปสรรคในขั้นตอนใด หรือไม่แล้วจะแก้ไขปัญหาอุปสรรคนั้นได้อย่างไร มีการสรุปปัญหา พร้อมข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ร่วมกันต่อไป

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

18

นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนต้องมีความผูกพันความรักความหวงแหนชุมชน รู้ลึกเป็นเจ้าของ มีสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน และชุมชนจะต้องมีสันติภาพ อันเป็นผลการการที่คนในชุมชนมีความสุข ชุมชนมีความสุขทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ซึ่งความมีสันติภาพแสดงออกได้หลากหลายรูปแบบ เช่น ชุมชนมีความสุข สามัคคีปรองดองกัน มีพลังในการทำงานใหญ่เพื่อส่วนรวม สามารถปกป้องชุมชนจากการคุกคามภายนอกได้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541 : 14-17) กล่าวว่า ได้มีการวิจัยเพื่อพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน ในภาพรวมพบว่า ดัชนีความเข้มแข็งของชุมชนนั้นจะเน้นที่ความสามารถพึ่งตนเองได้ของชุมชน ด้วยการนำทุนมาใช้ต่อยอดในการจัดการปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน คนในชุมชนจะต้องเป็นคนที่มีปัญญา สามารถนำความรู้มาใช้ได้อย่างเหมาะสม และยังต้องหาความรู้จากภายนอกชุมชนมาต่อยอดความรู้เดิมอยู่เสมอ ความรักและหวงแหนชุมชน ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการที่ทำให้ชุมชนนั้นเป็นชุมชนที่เข้มแข็งเช่นเดียวกัน และความดี ความมีธรรมาภิบาลของคนในชุมชนจะเป็นสิ่งทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข การที่ชุมชนจะเข้มแข็งนั้นต้องประกอบด้วยคนที่คนในชุมชนเป็นคนดี คนเก่ง และเป็นคนที่มีการเรียนรู้อยู่เสมอ มีการสื่อสารถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ประกอบกับแนวคิดที่จะพึ่งตนเอง และจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง

ศิริ ทิวะพันธุ์ และพิทักษ์ คล้ายอ่ำ (2546 : 16-18) ให้ทัศนะว่าเป้าหมายของชุมชนเข้มแข็ง คือ การสร้างระบบการเรียนรู้ของชุมชน โดยผ่านระบบและกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนยั่งยืน 10 ระบบ ซึ่งสัมพันธ์กันอย่างเป็นกระบวนการเรียกว่า แนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนของชุมชน หรือชุมชนยั่งยืน ประกอบด้วย

1. ระบบคุณค่าซึ่งเป็นนามธรรมที่คอยกำกับการดำเนินกิจกรรมของระบบอื่นๆ โดยมีความและการอยู่ร่วมกับเป็นชุมชน เป็นเป้าหมายสำคัญ
2. ระบบการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งเป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบเป็นการต่อเชื่อมภูมิปัญญาของชุมชนเข้ากับความรู้ทางสากล
3. ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนคือการทำการเกษตรที่คำนึงถึงผลกระทบต่อธรรมชาติเช่นเกษตรผสมผสาน ที่มีเป้าหมายเพื่อการบริโภคเป็นหลัก
4. ระบบธุรกิจชุมชนหรือการจัดการด้านการตลาดของผลผลิตชุมชนไม่ว่าจะเป็นเพิ่มมูลค่าหรือลดต้นทุนการผลิตไปจนถึงระบบการแลกเปลี่ยนต่างๆ
5. ระบบอุตสาหกรรมของชุมชนซึ่งจะควบคู่ไปกับระบบธุรกิจ แต่เป็นการพัฒนาต่อเนื่องจากการพึ่งตนเองแบบเดิม

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

19

6. ระบบทุนชุมชนคือการพึ่งตนเองด้านทุนหรือการจัดการทุนเพื่อตอบสนองปัจจัยพื้นฐานของสมาชิกในชุมชน

7. ระบบสิ่งแวดล้อมหมายถึงจัดการทางกายภาพของชุมชน ดิน น้ำ ป่า อากาศ การคมนาคม ถนน และอื่น ๆ ที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตด้วย

8. ระบบสวัสดิการชุมชนมาจากความคิดเริ่มแรกในการให้ชาวบ้านมีสวัสดิการเหมือนข้าราชการโดยชุมชนเป็นผู้จัดการเอง เช่นกองทุนชุมชน เพื่อเป็นการสร้างหลักประกันในชีวิตร่วมกัน เช่น การช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนบางคนที่ไม่มียี่สิบเก้าเป็นต้น

9. ระบบการรักษาสุขภาพของชุมชนใช้พื้นฐานของแพทย์แผนไทยไม่เน้นการรักษาแต่เน้นการดูแลสุขภาพ อาหาร ยาสมุนไพรซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการการผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนและระบบรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน

10. ระบบการจัดการของชุมชน ถือเป็นระบบแม่ของ 9 ระบบที่ผ่านมา โดยทุกระบบต้องมีการจัดการร่วมกันเพื่อให้อยู่ในทิศทางเดียวกันเป็นระบบที่จะทำให้องค์กรชุมชนที่เกิดขึ้นเป็นสถาบันทางสังคมที่สมาชิกพึ่งพาได้

ซึ่งหากมีการพัฒนาได้ในระบบใดระบบหนึ่ง หรือครบทั้ง 10 ระบบในชุมชนเดียว สิ่งที่ได้ก็คือ การเกิดเครือข่ายในชุมชน อันจะนำสู่การเกิดชุมชนเข้มแข็งได้ในที่สุด

บัณฑิต อ่อนคำ และวิริยา น้อยวงศ์ยางค์ (2533 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการพัฒนาสู่ชุมชนเข้มแข็ง มีดังนี้

1. มีภูมิปัญญา หรือความรู้ที่สืบสานต่อกันมา ที่สามารถประยุกต์ให้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกชุมชนได้

2. มีกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรมและภูมิปัญญา

3. มีการจัดตั้งกลุ่มและจัดระเบียบในชุมชน

4. มีเวทีการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก

ลีลาภรณ์ นาครทรรพ (2538 : 37) ได้กำหนดตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ดังนี้

1. มีการนำมิติด้านวัฒนธรรมมาผสมผสานในการทำกิจกรรม เพราะการมีรากฐานทางวัฒนธรรมจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้สามารถสร้างองค์กรชุมชนที่มีคุณภาพได้

2. มีประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อปัญหา

3. มีการจัดกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน

4. มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

20

5. มีผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกและชุมชน
6. มีการกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิกอย่างยุติธรรม
7. ได้รับการยอมรับนับถือจากองค์กรภายนอก
8. มีการขยายผล ขยายกิจกรรม และขยายเครือข่ายสมาชิก รวมถึงความร่วมมือองค์กรชุมชนได้เป็นอย่างดี

จากที่ได้ศึกษานิยาม องค์ประกอบและเกณฑ์ชี้วัด ความเข้มแข็งของชุมชน ช่างต้นสามารถสรุปได้ว่า ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่สมาชิกของชุมชนมีการเรียนรู้ สามารถจัดการทุนของตนเองโดยนำไปใช้ได้เหมาะสม มีการคิดตัดสินใจได้เองอย่างเป็นอิสระไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน และ สมาชิกมีการดำเนินกิจกรรมอย่างมีธรรมาภิบาลโดยการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดทั้งกระบวนการ โดยมีความรับผิดชอบในผลที่เกิดขึ้นร่วมกัน

2.2 กระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็ง

พรพินดา มุจลินทโมลี (2548 : 151) พบว่า กระบวนการจัดการปัญหาในชุมชนเกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย การปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนปัญหากันในชุมชน การวิเคราะห์สาเหตุร่วมกัน การร่วมกันวางแผน และกำหนดกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา การที่คนในชุมชนมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน เป็นพี่น้อง มีความช่วยเหลือกัน และทำงานร่วมกันเสมอทำให้รู้ถึงความสามารถของแต่ละคน เมื่อมีกิจกรรมแก้ไขปัญหามาช่วยกันตามความสามารถและความถนัด รวมทั้งมีการทบทวนบทเรียนกันเสมอ หลังจากที่ชุมชนได้ร่วมมือกันแก้ไขปัญหามาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น บทเรียนและประสบการณ์ที่ได้รับจากกระบวนการจัดการปัญหาทำให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้น

พีระพงษ์ สุกประเสริฐ (2544 : 161) ศึกษาเรื่องการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี พบแนวทางเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี โดยกระบวนการ 3 ส. ดังนี้

ส.1 สร้างกลุ่มการเรียนรู้ กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรีควรเริ่มที่การสร้างกลุ่มการเรียนรู้ เป็นเครื่องมือที่เหมาะสมการเริ่มต้นกระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งซึ่งต้องอาศัยปัจจัยเริ่มต้นอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ ผู้นำการเปลี่ยนแปลง ผู้นำชุมชน และองค์ความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่ม

ส.2 เสริมกระบวนการเรียนรู้ กลุ่มการเรียนรู้จะเข้มแข็งได้ด้วยการเสริมการเรียนรู้ให้กลุ่ม 2 ระดับ ได้แก่ ระดับบุคคล มีเป้าหมายเพื่อยกระดับผู้นำชุมชนให้เป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะต้องเป็นผู้รักการเรียนรู้ตลอดชีวิต และสามารถเชื่อมต่อกับบุคคลและองค์กรภายนอกได้

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

ส่วนระดับกลุ่มนั้น เป็นการเรียนรู้ร่วมกัน มีเป้าหมายเพื่อให้กลุ่มสามารถค้นหาความจริงในชุมชน ตั้งโจทย์ปัญหา สร้างความเป็นตัวตนของกลุ่ม พร้อมกับจัดการการเรียนรู้เพื่อตอบสนองความต้องการ และแก้ปัญหาได้ ด้วยตัวเอง โดยอาศัยปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้ ได้แก่ องค์กรภายนอก และ กองทุนสนับสนุนการเรียนรู้

ส.3 สืบสานกลุ่มเข้มแข็งให้เป็นชุมชนเข้มแข็ง เมื่อกกลุ่มเข้มแข็งจะสืบสานให้เป็นชุมชนเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน โดยการเชื่อมโยงเครือข่าย 2 ระดับ คือ เชื่อมโยงภายใน เช่น เชื่อมโยงกลุ่ม สัจจะออมทรัพย์ กลุ่มสวัสดิการและกลุ่มธุรกิจชุมชนเป็นต้น และ เชื่อมโยงภายนอก เพื่อเป็นเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนเข้มแข็งอื่น ๆ และองค์กรภายนอกเป็นการสร้างภูมิคุ้มกัน ให้แก่ชุมชน ให้เป็นชุมชนเข้มแข็งแบบยั่งยืนต่อไป โดยมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปอย่างรู้เท่าทัน กระแสโลกาภิวัตน์

สรุปกระบวนการการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชลบุรี ประกอบด้วย กระบวนการ 3 ส. คือ สร้าง เสริม และสืบสาน

อภิปา จันทราภาส (2543 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง ทูทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนพบว่า ทูทางสังคมทั้งทูทางวัฒนธรรม ทูทางทรัพยากรธรรมชาติ ทูบุคคล ทูกลุ่ม เครือญาติ และเครือข่ายที่มีอยู่ในชุมชนส่งผลให้เกิดความเข้มแข็ง เพราะชุมชนได้นำทุนดังกล่าวมาเป็นพื้นฐานในการเสริมสร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้กับชุมชน ด้วยการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชน และการมีจิตสำนึกสาธารณะที่ทำให้ชุมชนสร้างความเข้มแข็งได้ การรวมกลุ่มกันทำให้เกิดความรู้สึกรู้ว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ต้องดูแลรับผิดชอบร่วมกัน เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการนำทุนทางสังคมของชุมชนมาใช้ประโยชน์ส่งผลให้สร้างอำนาจต่อรองกับภายนอกชุมชนได้ ทั้งยังส่งผลกลับมายังชุมชนให้สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ที่สำคัญก็ยังรักษาความเป็นชุมชนต่อไปได้อย่างมั่นคง

มิ่งขวัญ แดงสุวรรณ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านโป่ง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า กระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็งของชุมชนบ้านโป่งประกอบด้วยทุนทางสังคม ด้านประวัติความเป็นมาภูมิปัญญา มีทรัพยากรธรรมชาติ ผู้นำชุมชนที่ซื่อสัตย์เสียสละความสัมพันธกันในระบบเครือญาติในชุมชนโดยคนในชุมชนได้ค้นพบปัญหา จึงรวมกลุ่มกันวิเคราะห์หาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา โดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่และนำมาใช้อย่างชาญฉลาด ทำให้ชุมชนมีการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน มีการจัดการโดยมีแผน มีโครงการ สมาชิกมีความเสียสละ มีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรม มีสิ่งยึดเหนี่ยวความเชื่อเดียวกัน ซึ่งการที่สมาชิกในองค์กรเป็นคนที่มีคุณภาพ มีคุณธรรม และมีสันติภาพ จากบริบทต่าง ๆ ทำให้ชุมชนบ้านโป่งเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

222

เพิ่มวิทยา กันตะทรง (2548 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการเสริมสร้างความมั่นคงเข้มแข็งให้กับชุมชนกรณีศึกษาอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่ากระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ต้องมีการจัดตั้งองค์กรหรือคณะทำงาน การกำหนดกติกา การมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบให้แก่สมาชิกที่ชัดเจนและเหมาะสมกับโครงการหรือกิจกรรมในชุมชนการประชาสัมพันธ์ให้คนทราบและเข้าใจถึงสิ่งที่จะดำเนินการ การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนควรมีการประสานงานทุนจากทั้งภายใน และภายนอกชุมชน งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ จำนวนสมาชิกที่เพียงพอกับปริมาณงาน และความต้องการในปัจจุบัน จึงทำให้เกิดประสิทธิภาพของกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ประชาชนสามารถที่จะเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน หรือแสดงความต้องการของชุมชน มีส่วนร่วมในการกำหนดวิสัยทัศน์และเป้าหมายของชุมชน มีส่วนร่วมในการคิดตัดสินใจ หรือวางแผนการดำเนินงานของโครงการหรือกิจกรรมในชุมชน

สงคราม แก้วกันตะ (2551 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษากระบวนการเสริมสร้างความมั่นคงเข้มแข็งให้กับชุมชนอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า กระบวนการและวิธีการที่สามารถเสริมสร้างความมั่นคงเข้มแข็งให้กับชุมชนอำเภอปายจังหวัดแม่ฮ่องสอนนั้น คือ ให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดทำนโยบายภาครัฐจะต้องไม่ซับซ้อน และกว้างเกินไป ชุมชนต้องเข้าใจและปฏิบัติได้จริง และมีความสอดคล้องกับพื้นที่

กัญฉิกา สหายมิตร (2551 : บทคัดย่อ) ศึกษาทุนทางสังคมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านกัวลม ตำบลบ่อหลวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ความเข้มแข็งของชุมชนบ้านกัวลม เกิดจากทุนทางสังคมที่มี ทำให้ชุมชนมีความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆทั้งด้านวัฒนธรรมประเพณีและการเมือง โดยใช้ความสามัคคีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ของส่วนรวมและมีประสิทธิภาพในการดำเนินการจากการที่สมาชิกกลุ่มได้เข้ามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่ม มีความเป็นเครือข่ายภายในชุมชนสูงมีการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ระหว่างเพื่อนสมาชิกในชุมชน และมีการติดต่อประสานงานเพื่อประชุม และทำกิจกรรมร่วมกันทั้งกลุ่มที่อยู่ภายในชุมชนและกลุ่มภายนอกชุมชน

ศิริขวัญ อุทา (2546 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่องกระบวนการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในจังหวัดลำพูน ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการที่ก่อให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง คือ กระบวนการทำแผนอย่างมีส่วนร่วมโดยทั้ง 5 ชุมชนมีกระบวนการที่คล้ายคลึงกัน คือการจัดเวทีสร้างความเข้าใจเรื่องแผนชุมชน การรวบรวมข้อมูลระดับชุมชน การวิเคราะห์/การจัดทำแผนระดับหมู่บ้านระดับตำบลและการสรุปบทเรียน ส่วนที่แตกต่างคือ การคัดเลือกแกนนำก่อนการเข้าร่วมทำแผน ระดับหมู่บ้านระดับชุมชน การรวบรวมข้อมูล มีทั้งการใช้แบบสอบถาม การพูดคุย และการจัดเวที

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

23

ชาวบ้าน จัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมโดยใช้ปัจจัยภายใน ได้แก่ แนวคิด ทักษะ ความรู้ ความเข้าใจของวิทยากรกระบวนการ ความเข้าใจของแกนนำชุมชนและสมาชิกชุมชนที่เข้าร่วม การจัดการทุนของชุมชนที่มีอยู่ในทุกด้าน และมีกระบวนการติดตามผลการดำเนินงานผ่านการพูดคุยกับชาวบ้าน การสอบถามจากผู้เกี่ยวข้อง และการประชุมร่วมกัน ซึ่งการทำกระบวนการดังกล่าวมีการเชื่อมโยงกันเกิดเครือข่ายทั้งระดับกลุ่ม และระดับหมู่บ้าน สรุปได้ว่าการจัดทำแผนชุมชนเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ และสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน โดยเป็นกลไกหรือแนวทางที่สามารถทำให้ชุมชนได้เข้าไปร่วมบริหารงานในหน่วยงานปกครองระดับท้องถิ่น และเป็นจุดเริ่มต้นให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ อันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองต่อไป

3. แนวคิด ทฤษฎี การมีส่วนร่วมของประชาชน

3.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

ปารีชาติ วัลย์เสถียร (2543 : 20) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า มีความหมายใน 2 ลักษณะคือ

1. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจะสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ ร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผนการตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

2. การมีส่วนร่วมในนัยทางการเมือง แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

- 2.1 การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชน อันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตนและได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

- 2.2 การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อรองในการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเสริมพลังในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง

ปธาน สุวรรณมงคล (2548 : 8) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนควรมีบทบาทที่สำคัญ 4 ลักษณะคือ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

24

1. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการ
3. การมีส่วนร่วมของชุมชนในผลประโยชน์
4. การมีส่วนร่วมของชุมชนในผลประโยชน์ โดยลักษณะการมีส่วนร่วม ได้แก่ การมีส่วนร่วมจากเบื้องบนหรือเบื้องล่างแรงจูงใจให้เกิดการมีส่วนร่วม (สมัครใจหรือบังคับ) ช่องทางการมีส่วนร่วม ได้แก่ โดยตรง หรือโดยอ้อม ปัจเจกชนหรือกลุ่ม และเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ

นอกจากนี้ยังมีบุคคลต่าง ๆ ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมดังต่อไปนี้

ประดิษฐพงษ์ อภิรัชตกุล (2549 : 31) กล่าวว่า การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมคือกระบวนการให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องในขบวนการพัฒนา ร่วมตัดสินใจในการแก้ปัญหาของตนเองเน้นการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชนแก้ไขปัญหาาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุน ติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

แก้วสรร อติโพธิ (2540 : 18) กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า จะต้องมีการกระบวนการที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการปกครองของรัฐ ตั้งแต่ระดับชาติถึงระดับท้องถิ่นที่สามารถยอมรับสิทธิตามกฎหมายในกระบวนการใ้สวนสาธารณะ มีการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และต้องมีการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากร

ประดิษฐพงษ์ อภิรัชตกุล (2549 : 32) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งมีลักษณะที่สามารถวัดได้ 3 มิติด้วยกัน คือ

1. วิธีการมีส่วนร่วม หมายถึง ประเภทของกิจกรรมต่างๆ ที่ผู้มีส่วนร่วมได้กระทำลงไป เช่น การออกเสียงเลือกตั้ง การเข้าเป็นสมาชิกการเมือง การวิ่งเต้น และการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามโครงการ
2. ความหนักเบาของการมีส่วนร่วม หมายถึงการหาคำตอบต่อคำถามที่ว่าใครบ้างที่เข้าไปมีส่วนร่วมนั้นบ่อยครั้งแค่ไหน
3. คุณภาพของการมีส่วนร่วม หมายถึง การแสวงหาคำตอบต่อคำถามอย่างน้อยที่สุด 2 ประการด้วยกัน คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมนั้นทำให้บังเกิดผลอะไรบ้าง และเข้าไปมีส่วนร่วมดังกล่าวจริงหรือปลอม

ประดิษฐ์พงษ์ อภิรัชตกุล (2549 : 19) สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า จะเห็นถึงลักษณะการมีส่วนร่วมอย่างน้อย 4 ประการ ดังนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

25

1. การมีส่วนร่วมหมายถึง การเข้าไปได้รับอำนาจ ที่จะคิดจะทำมากขึ้น ไม่ว่าจะในเรื่องการเมือง หรืออำนาจตัดสินใจที่จะดำเนินการใดๆ
2. การมีส่วนร่วม หมายถึง ต้องร่วมกันอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค เท่าเทียมกัน และควรมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง/เข้มแข็ง มิใช่ร่วมกันอย่างผิวเผินเฉื่อยชา
3. การมีส่วนร่วม หมายถึง ต้องร่วมตั้งแต่ขั้นแรกของกระบวนการ จนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ
4. การมีส่วนร่วมมักเป็นเรื่องที่ผู้ด้อยโอกาสขอแบ่งอำนาจจากผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าเพื่อปรับปรุงวิถีชีวิตตนให้ดีขึ้น

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนมารวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน เพื่อให้เกิดผลตามความต้องการที่ตรงกัน มีความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งจุดเริ่มต้นอาจจะเกิดได้ทั้งจากคนภายในชุมชนหรือภายนอกชุมชนก็ได้ (ไพรัตน์ เตชะรินทร์. 2527 : 9 ; นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. 2527 : 36 ; บัณฑิต ประไซโย และคณะ. 2538 : 29)

โดยสรุปแล้ว การมีส่วนร่วมหมายถึง การที่สมาชิกกลุ่มได้สมัครใจในการร่วมมือที่จะดำเนินกิจกรรมต่างๆร่วมกัน ตั้งแต่เริ่มคิด ตัดสินใจ ดำเนินการ และ รับผลที่เกิดขึ้นร่วมกัน

3.2 รูปแบบการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

สนธยา พลศรี (2548 : 145-149) กล่าวว่า การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ คือ การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชนเพื่อค้นหาปัญหาและวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชน กำหนดวัตถุประสงค์ นโยบายของแผนและโครงการพัฒนาชุมชน การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ การปฏิบัติงานตามโครงการติดตามประเมินผล การทบทวนปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น และการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา โดยโครงการพัฒนานั้นต้องตรงกับความต้องการสอดคล้องและเหมาะสมกับวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของคนในชุมชน คนจึงเข้าร่วมด้วยความสมัครใจและประสบความสำเร็จ และ การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนและการพัฒนาชุมชนหลายประการ ดังนี้

1. เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ และเป็นสิทธิมนุษยชนที่ประชาชนมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาทุกระดับ
2. สอดคล้องกันกับปรัชญา แนวคิดและหลักการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ที่เห็นการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องเป็นสำคัญ ซึ่งนำไปใช้ประสบความสำเร็จในการพัฒนามาแล้ว

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

26

3. เป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จนโยบายของรัฐบาลในเรื่องการกระจายอำนาจในการพัฒนาและการกระจายอำนาจทางการเมืองการปกครองไปสู่ประชาชนและท้องถิ่น
4. นำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน เพราะกระบวนการการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้คนในชุมชนได้ร่วมกันเรียนรู้ปัญหา วิธีแก้ไขปัญหา การติดตามผลการดำเนินงานโดยไม่ต้องพึ่งพาคนภายนอกชุมชน
5. ทำให้ดำเนินการพัฒนาชุมชนได้ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของประชาชนและชุมชน เพราะข้อมูลได้มาจากการร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ของคนในชุมชน จึงถูกต้อง ตรงประเด็นและเหมาะสมกับสภาพของชุมชน
6. เป็นการพัฒนาศักยภาพของบุคคล และกลุ่มองค์กรในชุมชนให้มีประสิทธิภาพซึ่งจะทำให้ชุมชนมีพลังต่อรองกับกลุ่มผลประโยชน์อื่นๆ และเป็นที่ยอมรับของภาคราชการ
7. เป็นการสร้างความพึงพอใจร่วมกัน ทำให้การพัฒนา มีความชอบธรรมเป็นที่ยอมรับร่วมกันภายในกลุ่ม องค์กรและชุมชน ไม่สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในชุมชน
8. ทำให้เกิดความรักความหวงแหน รับผิดชอบและเป็นเจ้าของชุมชน เพราะการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในฐานะเราเป็นเจ้าของชุมชนพัฒนา ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ
9. เป็นกระบวนการสำคัญในการสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนให้ประสบความสำเร็จ เพราะการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเป็นการรวมพลังของคนในชุมชนซึ่งเป็นวิธีการเดียวกับการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน
10. ช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐบาล เพราะการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเป็นการพัฒนาของคนในชุมชน โดยคนในชุมชน เพื่อคนในชุมชนอย่างแท้จริง รัฐบาลเป็นเพียงผู้สนับสนุนในบางส่วนเท่านั้น

เฉลียว บุรีภักดีและคณะ (2545 : 115) การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมมีรูปแบบที่สำคัญ 3 รูปแบบดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกัน กล่าวคือ ฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยอำนาจกว่า มีทรัพยากรความรู้ด้อยกว่าอีกฝ่ายหนึ่งเป็นต้น
2. การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากการกำหนดนโยบายของรัฐ โดยที่ไม่รู้ความต้องการของประชาชน ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงเป็นเพียงประชาชนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนบางเรื่องเท่านั้น
3. การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาด้วยความเท่าเทียมกันของทุกฝ่าย จัดเป็นการส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริงของประชาชนตาม

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

27

แนวคิดและหลักการพัฒนาชุมชน เมื่อนำมาใช้ในการเรียนรู้จะสนับสนุนและส่งเสริมให้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ประการ สตรีตระกูล (2546 : 13) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเกิดจากเงื่อนไข 3 ประการ คือ ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่ผลักดันให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่มวางแผน และลงมือร่วมกันการตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่ม หรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา ซึ่งการตัดสินใจร่วมกันนี้ต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มกระทำการตอบสนองความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นๆ

โดยสรุปแล้ว การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมนั้น ประชาชนจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ โดยจะเกิดการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน โดยกิจกรรมที่ทำจะต้องอยู่ในความสนใจหรือมีจุดมุ่งหมายเดียวกันสอดคล้องกับความต้องการของคนส่วนใหญ่ จะก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ และการมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ คือ การมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาด้วยความเท่าเทียมกันของทุกฝ่าย จัดเป็นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริงของประชาชนตามแนวคิดและหลักการพัฒนาชุมชน เมื่อนำมาใช้ในการเรียนรู้จะสนับสนุนและส่งเสริมให้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

4. โรงไฟฟ้าวังน้อย

โรงไฟฟ้าวังน้อยตั้งอยู่ที่ 32 หมู่ 4 ตำบลวังจุกา อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บนเนื้อที่ประมาณ 700 ไร่ ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลวังจุกา 140 ไร่ และในตำบลข้าวงาม 560 ไร่ โดยอยู่ห่างจากอำเภอวังน้อยไปทางทิศทางเหนือตามถนนพหลโยธินประมาณ 10 กิโลเมตร (ประมาณหลักกิโลเมตรที่ 72 จากกรุงเทพฯ) และห่างจากถนนพหลโยธิน ประมาณ 1.7 กิโลเมตร

ลักษณะโรงไฟฟ้า

โรงไฟฟ้าวังน้อย เป็นโรงไฟฟ้าประเภทพลังความร้อนร่วมที่ใช้ก๊าซธรรมชาติจากอ่าวไทย และจากสหภาพพม่า เป็นเชื้อเพลิงหลัก และน้ำมันดีเซลเป็นเชื้อเพลิงสำรอง ในการผลิตกระแสไฟฟ้า โรงไฟฟ้าติดตั้งเครื่องกำเนิดไฟฟ้าจำนวน 3 ชุด รวมกำลังผลิตทั้งสิ้น 2,027,110 กิโลวัตต์ คิดเป็นพลังงานไฟฟ้าปีละ 14,233 ล้านกิโลวัตต์ชั่วโมง

โรงไฟฟ้าชุดที่ 1-2 ติดตั้งเครื่องกำเนิดไฟฟ้าขนาดกำลังผลิตชุดละ 652,180 กิโลวัตต์ แต่ละชุดประกอบด้วย เครื่องกำเนิดไฟฟ้ากังหันก๊าซ ขนาดกำลังผลิตเครื่องละ 223,370 กิโลวัตต์ จำนวน 2 เครื่อง และเครื่องกำเนิดไฟฟ้ากังหันไอน้ำ ขนาดกำลังผลิต 205,440 กิโลวัตต์ จำนวน 1 เครื่อง

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

28

โรงไฟฟ้าชุดที่ 3 ติดตั้งเครื่องกำเนิดไฟฟ้าขนาดกำลังผลิตชุดละ 722,750 กิโลวัตต์ จำนวน 1 ชุด ประกอบด้วย เครื่องกำเนิดไฟฟ้ากังหันก๊าซ ขนาดกำลังผลิตเครื่องละ 232,980 กิโลวัตต์ จำนวน 1 เครื่อง และเครื่องกำเนิดไฟฟ้ากังหันไอน้ำ ขนาดกำลังผลิต 256,790 กิโลวัตต์ จำนวน 1 เครื่อง

งานด้านสิ่งแวดล้อม

โรงไฟฟ้าวังน้อยเป็นโรงไฟฟ้าแห่งแรกของประเทศไทย ที่ได้รับการรับรองระบบการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม ISO 14001 จาก BVQI เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ.2542 และได้รับการรับรองระบบการจัดการด้านคุณภาพ ISO 9001 BVQI เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ.2548 โดยดำเนินงานตามนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม คือ ปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบ คำสั่ง หรือข้อกำหนดด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย และข้อกำหนดของมาตรฐานอุตสาหกรรม 14001-2539 ป้องกันและลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยติดตามและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง สนับสนุนการอนุรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีการเปิดเผยข้อมูลการดำเนินงานต่างๆต่อสาธารณชน โดยได้ดำเนินการป้องกันและแก้ไขผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. คุณภาพน้ำ น้ำทิ้งจากกระบวนการผลิตไฟฟ้า ได้มีการปรับสภาพน้ำให้เป็นกลาง จากนั้นก็นำไปบำบัดยังบ่อบำบัดแบบชีวภาพ ก่อนปล่อยออกสู่ภายนอกโรงไฟฟ้า นอกจากนี้ยังมีการตรวจสอบคุณภาพน้ำทิ้งทุกวัน เพื่อรักษาระดับให้อยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน
2. คุณภาพอากาศ ติดตามตรวจวัดปริมาณสารเจือปนในอากาศ ที่ระบายออกจากปล่องอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาทั้งภายในและภายนอกโรงไฟฟ้า เพื่อรักษาให้อยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน
3. ความปลอดภัยและอาชีวอนามัย ดำเนินการเตรียมพร้อมในการตอบสนองต่อภาวะฉุกเฉิน ทำการอบรมและฝึกซ้อมผู้ปฏิบัติงานประจำปี นอกจากนี้ได้กำหนดวิธีการจัดการขยะอย่างเป็นระบบ โดยแบ่งแยกประเภทการจัดเก็บและการทำลาย
4. การอนุรักษ์พลังงานและทรัพยากร ร่วมมือร่วมใจในการใช้ไฟฟ้าอย่างประหยัด ส่วนน้ำทิ้งที่ผ่านการบำบัดแล้ว ก็จะนำกลับมาใช้รดน้ำต้นไม้ และสนามหญ้าอีกด้วย
5. ภูมิทัศน์ จัดให้มีพื้นที่สีเขียวโดยการปลูกต้นไม้ยืนต้น ทำสวนดอกไม้ประดับและดูแลให้เป็นระเบียบ เพื่อส่งเสริมทัศนียภาพของพื้นที่

นโยบาย วิสัยทัศน์ และพันธกิจ

นโยบาย

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย หรือ กฟผ. มีนโยบายความรับผิดชอบต่อสังคม 7 ข้อ เพื่อแสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสังคมของ กฟผ. อย่างสุจริตและจริงใจ เพื่อให้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานของ กฟผ. คือ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

29

1. ส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมในทุกกระบวนการของการดำเนินงาน (CSR in Process) ด้วยการพัฒนาระบบผลิตและส่งไฟฟ้าที่มีคุณภาพ เชื่อถือได้ ในราคาที่เหมาะสมเป็นธรรม รวมทั้งบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ
2. บริหารจัดการ โดยยึดหลักธรรมาภิบาล มีคุณธรรม
3. รับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน ควบคู่ไปกับการพัฒนาประสิทธิภาพ และสร้างการเติบโตอย่างยั่งยืนขององค์กร
4. ให้ความสำคัญเรื่องสิทธิมนุษยชน และแรงงาน ด้วยการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเสมอภาค
5. เป็นองค์กรที่เอื้ออาทรต่อสังคม ให้ความสำคัญกับชุมชนในพื้นที่รอบโรงไฟฟ้า และพื้นที่พัฒนาโรงไฟฟ้าใหม่ โดยใช้แนวทางการมีส่วนร่วม คำนึงถึงประโยชน์ของสังคมและชุมชน
6. สร้างเครือข่ายให้เกิดการประสานความร่วมมือระหว่าง กฟผ. กับหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน เพื่อสร้างสรรค์ประโยชน์ต่อประเทศชาติและสังคมอย่างยั่งยืน
7. สร้างวัฒนธรรมองค์กรด้านความรับผิดชอบต่อสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม ให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมแก่ผู้ปฏิบัติงานทุกระดับ และสนับสนุนงานจิตอาสา และบริหารจัดการงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมแบบบูรณาการ โดยให้เกิดความเชื่อมโยงจากทุกสายงาน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคม

วิสัยทัศน์

เป็นผู้ผลิตไฟฟ้าที่มีสมรรถนะสูง

พันธกิจ

ผลิตไฟฟ้าให้มีความพร้อมจ่ายสูง มีต้นทุนที่เหมาะสม ด้วยกระบวนการทำงานที่มีคุณภาพ ความปลอดภัยและการสร้างมูลค่าเพิ่มของสินทรัพย์ ให้ความสำคัญกับสังคมและสิ่งแวดล้อม มีการกำกับดูแลที่ดีภายใต้กรอบธรรมาภิบาล พัฒนาผู้ปฏิบัติงานให้มีความผูกพันกับองค์กร และเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ พร้อมรับความเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน

กรอบยุทธศาสตร์

โรงไฟฟ้าวังน้อยได้ปฏิบัติตามกรอบยุทธศาสตร์หลัก 3 ทิศทาง คือ

1. เป็นองค์กรที่มุ่งเน้นผลการดำเนินงานที่ดีเลิศ
2. เป็นองค์กรที่มีการกำกับดูแลกิจการที่ดี มีความห่วงใยต่อสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม
3. เป็นองค์กรที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

30

เป้าประสงค์เชิงยุทธศาสตร์

โรงไฟฟ้าวังน้อย กำหนดเป้าประสงค์เชิงยุทธศาสตร์ โยแบ่งตาม Balance Scorecard 4 มุมมอง มีรายละเอียดดังนี้

1. มุมมองด้านการเงิน
เพิ่มกำไรทางเศรษฐศาสตร์ และลดต้นทุนกระแสไฟฟ้า
2. มุมมองด้านผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
 - 2.1 สร้างความพึงพอใจของลูกค้าและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
 - 2.2 ได้รับการยอมรับในด้านธรรมาภิบาล
 - 2.3 พัฒนาสัมพันธ์ภาพที่ดีกับชุมชนรอบโรงไฟฟ้า
3. มุมมองด้านกระบวนการภายใน
 - 3.1 บริหารสินทรัพย์อย่างมีประสิทธิภาพ
 - 3.2 เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของโรงไฟฟ้า
 - 3.3 สื่อสารเชิงรุก
 - 3.4 สร้างกระบวนการ/โครงการจิตอาสา
 - 3.5 สร้างเครือข่ายภาคประชาชน
4. มุมมองด้านการเรียนรู้และการพัฒนา
 - 4.1 สร้างและพัฒนาระบบบริหารทรัพยากรบุคคลและระบบพัฒนาสมรรถนะ
 - 4.2 พัฒนาระบบบริหารจัดการที่มีคุณภาพ
 - 4.3 พัฒนาให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้
 - 4.4 เสริมสร้าง จริยธรรม จรรยาบรรณและวัฒนธรรมการทำงาน
 - 4.5 พัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพ

การดำเนินงานด้านชุมชนสัมพันธ์

โรงไฟฟ้าวังน้อยได้จัดทำแผนสร้างสัมพันธ์ที่ดีต่อชุมชนรอบโรงไฟฟ้า เพื่อให้สอดคล้องยุทธศาสตร์ ที่กำหนดให้ เป็นองค์กรที่มีการกำกับดูแลกิจการที่ดี มีความห่วงใยต่อสังคม ชุมชน และ สิ่งแวดล้อม โดยตรงกับเป้าประสงค์เชิงยุทธศาสตร์ การพัฒนาสัมพันธ์ภาพที่ดีกับชุมชนรอบโรงไฟฟ้า สื่อสารเชิงรุกสร้างกระบวนการ/โครงการจิตอาสา และสร้างเครือข่ายภาคประชาชน

1. ปัญหาหลักนำมาพิจารณา
 - 1.1 กิจกรรมชุมชนสัมพันธ์ที่จัดขึ้นไม่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน
 - 1.2 ชุมชนรอบโรงไฟฟ้าไม่เข้มแข็ง ไม่พึ่งพาตนเอง

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

31

1.3 การดำเนินงานของโรงไฟฟ้ากับวิถีชีวิตของชุมชนขาดการเชื่อมประสานให้เกิดความร่วมมือในทิศทางเดียวกัน

2. สาเหตุของประเด็นปัญหา

2.1 การดำเนินกิจกรรมชุมชนสัมพันธ์เชิงสงเคราะห์ ไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดกิจกรรม

2.2 คนในชุมชนขาดโอกาสในการได้รับการเพิ่มพูนศักยภาพ

2.3 ขาดการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างชุมชนกับโรงไฟฟ้าอย่างต่อเนื่อง

3. วัตถุประสงค์ของแผน

3.1 เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดกิจกรรมและจัดทำแผนพัฒนาชุมชนของตนเอง

3.2 เพื่อเสริมสร้างความรู้/ปลูกจิตสำนึกด้านการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน โดยการพึ่งตนเอง

3.3 เพื่อสร้างกิจกรรมให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนรอบโรงไฟฟ้า

4. สิ่งที่ต้องเกิดเพื่อให้แผนบรรลุผล

จัดกระบวนการสร้างแนวคิดชุมชนแบบมีส่วนร่วม

5. ทฤษฎีระบบ (System Theory)

5.1 ความหมายของระบบ

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ (2539 : 31) ให้ความหมายของระบบว่า เป็นกลุ่มของส่วนที่เกี่ยวข้องซึ่งกัน ต้องการบรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน

ประชุม รอดประเสริฐ (2543 : หน้า 66) ได้ให้รายละเอียดของระบบไว้ใน 2 ลักษณะ คือ

1. ความหมายที่เป็นนามธรรมของระบบ หมายถึง วิธีการ (Method) การปฏิบัติงานที่มีรูปแบบและขั้นตอนที่ไม่ตายตัวอาจผันแปรตามสภาพแวดล้อมและปัจจัยที่กำหนดให้

2. ความหมายที่เป็นรูปธรรม หมายถึง สรรพสิ่ง (Entity) ที่ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์และพึ่งพาอาศัยกัน โดยมีส่วนหนึ่งเป็นศูนย์กลางของระบบ

ฮิกส์ (Hicks. 1972 : 461) กล่าวว่า ระบบ คือ การรวมตัวของสิ่งหลายสิ่ง เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยแต่ละสิ่งนั้นมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน หรือขึ้นต่อกันและกัน หรือมีผลกระทบต่อกันและกัน เพื่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่ง

โรบบิน (Robbins. 2006 : 54) ให้นิยามว่า ระบบ คือ สิ่งที่เกี่ยวข้องกันและสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

32

ซึ่งกำหนดวิธีการปฏิบัติให้เป็นเอกภาพ หรือ บรรลุวัตถุประสงค์

สรุป ระบบ หมายถึง องค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน และขึ้นต่อกัน โดยส่วนประกอบต่าง ๆ ร่วมกันทำงานอย่างผสมผสานกันเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้

5.2 ประเภทของระบบ

โดยทั่วไประบบ จำแนกออกได้เป็น 2 ประเภท กล่าวคือ ระบบปิด และระบบเปิด ในองค์การแบบปิด (Closed system) จะไม่เกี่ยวข้องและไม่ได้รับผลกระทบจากสิ่งแวดล้อม ส่วนในองค์การแบบเปิด (Open system) จะได้รับอิทธิพลอย่างมากจากสิ่งแวดล้อม หากพิจารณาโดยรายละเอียด พบว่า ระบบปิด (Closed system) คือ ระบบที่มีความสมบูรณ์ภายในตัวเอง ไม่พยายามผูกพันกับระบบอื่นใด และแยกตนเองออกจากสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ในสังคม และระบบเปิด (Open system) คือ ระบบที่ต้องอาศัยการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคล องค์การหรือหน่วยงานอื่น ๆ ในลักษณะเป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน และผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นมีความสมดุลรวมทั้งสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปก็มีผลหรืออิทธิพลต่อการทำงานขององค์การเช่นกัน (ประชุม รอดประเสริฐ. 2543: 67 ; วิโรจน์ สารรัตนะ. 2545 : 24-25)

5.3 องค์ประกอบของระบบ

ทุกระบบ ต้องมีองค์ประกอบหรือสิ่งต่าง ๆ เพื่อดำเนินงานสัมพันธ์กันเป็นกระบวนการ เพื่อให้ได้ ผลลัพธ์ ตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ ดังนั้นภายในระบบจึงมีองค์ประกอบดังนี้

สิ่งที่ป้อนเข้าไป (Input) หมายถึง ปัจจัยต่าง ๆ และองค์ประกอบแรกที่จะนำไปสู่การดำเนินงานของระบบ โดยรวมไปถึงสภาพแวดล้อมต่าง ๆ อันเป็นที่ต้องการของระบบนั้นด้วย

กระบวนการ (Process) เป็นองค์ประกอบที่สองของระบบ หมายถึง วิธีการต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่ผลงานหรือผลผลิตของระบบ

ผลงาน (Output) หรือ ผลผลิต (Product) ซึ่งเป็นองค์ประกอบสุดท้ายของระบบ หมายถึงความสำเร็จในลักษณะต่าง ๆ ที่มีประสิทธิภาพ หรือประสิทธิผล

ทั้ง 3 องค์ประกอบ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ขาดสิ่งใดไม่ได้ นอกจากนั้นทั้ง 3 องค์ประกอบยังมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการทำงานต่าง ๆ ด้วย ในขณะที่ต้องดำเนินกิจกรรมนั้น สิ่งที่จะช่วยให้สามารถตรวจสอบว่ากิจกรรมต่าง ๆ นั้นบรรลุวัตถุประสงค์ หรือไม่ มีส่วนใดที่ต้องแก้ไขปรับปรุง จึงต้องอาศัย ข้อมูลป้อนกลับ (Feedback) ซึ่งจะช่วยให้สามารถปรับปรุง ตัวป้อน (Input) กระบวนการ (Process) ให้เหมาะสมขึ้นได้ (สัญญาวิวัฒน์. 2542 : 65-69)

สรุป ระบบต่าง ๆ นั้นประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือ สิ่งที่ป้อนเข้าไป (Input) กระบวนการ (Process) และผลงาน (Output) โดยแต่ละส่วนจะต้องมีความสัมพันธ์และผสมผสาน

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

333

เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนด และสิ่งที่จะทำให้ตรวจสอบได้ว่าควรมีส่วนใดได้รับการแก้ไขหรือปรับปรุงคือข้อมูลป้อนกลับ (Feedback)

6. แนวคิดเรื่องการเรียนรู้

6.1 ความหมาย และลักษณะของการเรียนรู้

ทิสนา แจมมณี (2545 : 43) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการหนึ่งในการพัฒนามนุษย์ ทุกคนจะมีการเรียนรู้สิ่งต่างๆ ทั้งจากคำสั่งสอนของบุคคลในครอบครัว บุคคลอื่น การสังเกต และสภาพแวดล้อม ระบบการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ในทัศนะของนักการศึกษาการเรียนรู้หมายถึง การปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวคิด และพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ ซึ่งควรเป็นการปรับเปลี่ยนไปในทิศทางที่ดีขึ้น ในกรณีนี้ความหมายของการเรียนรู้สามารถแบ่งออกได้ 2 ประการ คือ

1. การเรียนรู้ในความหมายของ กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้
2. การเรียนรู้ในความหมายของ ผลการเรียนรู้ หมายถึง ความรู้ความเข้าใจในสาระต่างๆ ความสามารถในการกระทำ การใช้ทักษะกระบวนการต่าง ๆ รวมทั้งความรู้สึกรู้สึกหรือเจตคติ อันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ หรือใช้วิธีการเรียนรู้

เสรี พงศ์พิศ (2537 : 35-37) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติ เป็นการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการ กระบวนการเรียนรู้จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนตามแนวทางของวัฒนธรรมชุมชน การเรียนรู้มีรากฐานอยู่ที่วัฒนธรรมประเพณี ซึ่งไม่แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต กระบวนการจะเกิดการพัฒนาศักยภาพของชุมชน เกิดจากความเหมาะสมของท้องถิ่น เป็นการเรียนรู้จากสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัว ช่วยให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ บนฐานของวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกชุมชน

พระมหาสุทนต์ อากาศโร (2548 : 99-116) กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนว่า มักเกิดจากการทดลองการแสวงหาคำตอบ การฝึกปฏิบัติจนเกิดความเข้าใจ และสร้างระบบคิดของชุมชนขึ้นมา โดยเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อมในชุมชน และบริบทของสังคมที่เข้าสู่ชุมชน โดยการเรียนรู้ของสังคมไทยลักษณะร่วมกันอย่างน้อย 4 ประการ คือ

1. การเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องของชีวิตการทำงาน กล่าวคือ ชุมชนเหมือนชีวิตที่มีการเกิดขึ้น เรียนรู้ เผชิญปัญหา การจัดการตนเอง และสร้างปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ชุมชนจะดำเนินวิถีของชุมชนไม่ได้ ถ้าไม่เข้าใจบริบทที่ตัวเองเป็นอยู่ ดังนั้นการเรียนรู้ของชุมชนจึงเป็นการเรียนรู้ที่

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

เกี่ยวข้องกับชีวิตและงานที่จะต้องมีการจัดการกับตนเองเพื่อให้กลุ่มหรือกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชนได้ประกอบกิจกรรมของตนตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เมื่อสถาบันภายในชุมชนมีการเรียนรู้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกำหนดจัดการตนเองได้ ชุมชนก็จะเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่สามารถสร้างความรู้ของตนเองขึ้นมาได้

2. เครื่องมือการเรียนรู้ของชุมชน คือ การเรียนรู้จากปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ เช่น ภาระหนี้สิน ความขัดแย้งระหว่างบุคคล ปัญหาด้านการจัดการทรัพยากร ฯลฯ ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนได้ต่อสู้และหาทางออกร่วมกัน ผลลัพธ์ที่ได้ก็คือ การเรียนรู้และการสร้างความรู้ใหม่ของชุมชน

3. การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ของชุมชนเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างกัน เป็นชุมชนที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกัน มักจะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้ได้มา ซึ่งความรู้ ความคิด และการจัดการร่วมกัน หรืออีกนัยหนึ่ง การเรียนรู้ของชุมชนเกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ ที่เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้ที่ชุมชนมีอยู่ และความรู้จากภายนอกชุมชน โดยการเรียนรู้และปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยน รวมถึงการประเมินตนเองตลอดเวลาจะทำให้ชุมชนเกิดความรู้ใหม่ ชุมชนที่ขาดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องมักจะพ่ายแพ้ต่ออิทธิพลทางความคิดที่เข้มแข็งกว่า ผลที่ได้คือ ความล่มสลายของชุมชนที่อยู่ในภาวะการณ์พึ่งพาดังนั้นการผสมผสานการจัดการความรู้ในมิติต่าง ๆ จะทำให้ชุมชนเกิดชุดความรู้ให้ และสร้างวิถีแห่งการพึ่งพาตนเอง

4. การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง การเรียนรู้ประเภทนี้จะมีการทดลองการทำซ้ำ จนได้ความรู้ความเข้าใจจะช่วยให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ตามวิถีของชุมชน ซึ่งถ้าไม่มีการลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง ชุมชนอาจจะไม่สามารถเผชิญกับปัญหาได้ รวมทั้งขาดการสร้างชุดความรู้ และภูมิปัญญาของตนเองขึ้นมา ซึ่งผลผลิตที่ได้จะเป็นนวัตกรรมของชุมชน ทั้งในรูปแบบเครื่องมือ เครื่องใช้ วัฒนธรรม ประเพณี และระบบการจัดการซึ่งอาจจะแพร่ขยายไปยังชุมชนอื่นได้ต่อไป

สรุป การเรียนรู้เป็นพฤติกรรมหนึ่งของมนุษย์ เพื่อช่วยให้มนุษย์สามารถปรับตัวให้ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้ง่ายขึ้น มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไปอย่างเป็นขั้นตอน อาจเริ่มจากการลองผิดลองถูก แล้วจึงนำมาปรับใช้ และการเรียนรู้จะต้องทำต่อเนื่องอยู่เสมอให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีหรือไม่ดีนั้นต้องอาศัยปัจจัยที่สำคัญทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน

6.2 พฤติกรรมและกระบวนการเรียนรู้

บลูม (Bloom, 1956 :123-126) ได้จำแนกพฤติกรรมที่ผ่านการเรียนรู้มาแล้วเป็น 3 ด้านคือ

1. ด้านสติปัญญา เป็นความสามารถทางด้านสมองในการคิดเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมี

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

35

พฤติกรรมแยกย่อยเป็น 6 ชั้น คือ ความรู้ ความจำ ความเข้าใจ การนำไปใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินค่า

2. ด้านจิตใจหรือความรู้สึกรวมถึงทัศนคติ ความเชื่อถือ หรือ ค่านิยม มีพฤติกรรมแยกย่อยเป็น 5 ชั้น คือ การรับรู้ การให้ความสนใจ และตอบสนอง การประเมินค่าและสร้างคุณค่า การจัดระบบและการสร้างนิสัย

3. ด้านทักษะหรือการปฏิบัติ เป็นความสามารถในด้านการปฏิบัติหรือการเคลื่อนไหวทางร่างกาย แยกเป็นพฤติกรรม 5 ชั้น คือ การเลียนแบบ การทำตามแบบ การหาความถูกต้อง การทำอย่างต่อเนื่อง และการทำโดยธรรมชาติ

ออร์ศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ (2549 : 4-10) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นผ่านช่องทางสำคัญคือ

1. วิธีการ หรือช่องทางการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น การศึกษาประสบการณ์จากบุคคล ชุมชน การศึกษาดูงานหรือทัศนศึกษา การสนทนาปรึกษาหารือและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การประชุมอย่างเป็นทางการ การปฏิบัติจริง

2. ฐานการเรียนรู้ที่หลากหลายซึ่งมีทั้งภายในและภายนอก ภายใน ได้แก่ สมาชิกชุมชน ผู้นำชุมชน ภายนอก ได้แก่ บุคคล และองค์กรภายนอก

3. เนื้อหา หรือองค์ความรู้ที่หลากหลาย เช่น เนื้อหาเกี่ยวกับการทำมาหากิน การแก้ปัญหาหรือการพัฒนาชุมชนเกี่ยวกับการทำมาหากิน การดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ การเรียนรู้ของมนุษย์เกิดขึ้นตลอดเวลาที่บุคคลปฏิสัมพันธ์กับสิ่งภายนอก การปรับตัวนั้นเกี่ยวข้องกับเนื้อหา แหล่งเรียนรู้ ช่องทางและวิธีการ เครื่องมือ ที่สำคัญก็คือ บุคคลแต่ละคนก็มีความหลากหลายและความสนใจ ความสามารถที่ต่างกันเป็นพื้นฐานด้วย

4. บริบทแวดล้อมและกลไกต่างๆ ที่เอื้อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น กล่าวคือ มีโครงสร้างของความสัมพันธ์ด้านต่างๆ แบบแนวนอนมากกว่าแนวตั้ง มีระบบความสัมพันธ์เชิงสังคม มากกว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจหรือผลประโยชน์

5. มีกลไกส่งเสริมการเรียนรู้ สืบเนื่องจากลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ที่มีความแตกต่างหลากหลาย มีผลให้กระบวนการเรียนรู้พัฒนาสร้างสิ่งใหม่ในสิ่งที่ถ่ายทอดไปด้วย เนื่องจากมีการเรียนรู้แบบปฏิสัมพันธ์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ระหว่างบุคคลกับบุคคล ระหว่างบุคคลกับตัวเองเกิดความเข้าใจกับสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดและมีความเชื่อมโยงสังเคราะห์ขึ้นเป็นความรู้ชุดใหม่ และส่งผลให้บุคคลสามารถพัฒนาและเกิดความรู้ใหม่ได้ด้วย การเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระ ทำให้บุคคลสามารถคิดค้น สร้างสรรค์เกิดขึ้นได้ง่าย หากระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ จะกระทบต่อระบบความสัมพันธ์และเป็นการปิดกั้นความคิดเกิด

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

36

เป็นการเรียนรู้แค่ทางเดียว

นอกจากองค์ประกอบข้างต้นแล้ว กระบวนการเรียนรู้ยังมีเงื่อนไขอื่นๆ อีก คือ

1. เงื่อนไขของเวลาที่พอเพียงแก่กระบวนการเรียนรู้ เพราะกระบวนการเรียนรู้จำเป็นต้องใช้เวลาในการทำความเข้าใจ การตกผลึกทางความคิดและจิตใจของตนเอง
2. เงื่อนไขการจัดการ กระบวนการเรียนรู้มีเป้าหมายเพื่อการสร้างสรรค์สิ่งใหม่นอกจากการผลิตซ้ำสิ่งเดิม ดังนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดการเข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อให้องค์ประกอบต่าง ๆ ที่กล่าวมาเกิดขึ้น หรือที่มีอยู่สามารถพัฒนาให้มีคุณภาพมากขึ้น
3. เงื่อนไขกระบวนการทัศน์ โดยกระบวนการทัศน์ที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ คือกระบวนการทัศน์ที่เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพและความสามารถการเรียนรู้ที่สูงกว่าสัตว์โลกทั่วไป เนื่องจากมีจินตนาการ และจิตสำนึกแห่งความดีงาม ที่สามารถพัฒนาให้สูงได้มากขึ้น ได้เรื่อย ๆ และธรรมชาติมีความหลากหลายเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน การจัดการกระบวนการเรียนรู้จึงเน้นการจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้เรียนรู้ตามระดับความสามารถ รวมทั้งเป็นการส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

อุทัย คุลเกษม (2543 : 23-27) กล่าวว่า กระบวนการการเรียนรู้ของชุมชน มีส่วนในการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน จากรูปแบบและวิธีการดังนี้

1. ฐานการเรียนรู้ ซึ่งแหล่งให้การศึกษาเรียนรู้มีอยู่รอบตัวทั้งในครอบครัว ในชุมชน และต่างชุมชน เช่นเดียวกับผู้ที่ให้การเรียนรู้มีหลากหลายเช่นเดียวกัน เป็นกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดที่เกิดขึ้นตลอดเวลา มีผลให้บุคคลเกิดการสะสมความรู้ จนสามารถดำรงชีวิตและเลี้ยงชีพตนเองได้ ตลอดจนสามารถช่วยเหลือผู้อื่น และชุมชนรวมทั้งถ่ายทอดสิ่งที่ตนเรียนรู้ไปสู่ผู้อื่นได้ด้วย
2. เนื้อหา เนื้อหาการเรียนรู้จะกำหนดจากความต้องการและความจำเป็นของแต่ละบุคคล และ ความต้องการของชุมชนเป็นหลัก และเป็นเนื้อหาเชิงปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี เพราะมุ่งเน้นการนำไปใช้ในชีวิตรจริงด้านต่างๆ การบวนการศึกษาเรียนรู้ของชุมชน มิใช่เป็นการถ่ายทอดหรือลอกเลียนแบบ แต่มีเนื้อหาสาระอยู่ในกระบวนการดังกล่าวด้วย ทั้งยังเป็นการเพิ่มพูนทักษะในการจัดการด้านต่างๆ ให้แก่ผู้เรียนด้วย
3. กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ในการศึกษาของชุมชน เกิดขึ้นด้วยวิธีการหลายแบบ ทั้งการสอน การสังเกต การถาม การอ่าน การฟัง การทดลองทำ การเลียนแบบ และการเลียนแบบ เป็นต้น กระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายรูปแบบนี้ส่งเสริมให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพ เพราะมีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับเนื้อหาที่ไม่เหมือนกัน ความสามารถความถนัดที่ไม่เท่ากันของผู้เรียนและผู้สอนแต่ละคน

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

37

สรุป กระบวนการเรียนรู้มีช่องทางที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับความสามารถในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล เนื้อหาในการเรียนรู้ต้องเหมาะสมกับความต้องการและความจำเป็นของชุมชน ซึ่งการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องยังส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนด้วย

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พรพนิดา มุจลินทโมลี (2548 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง กระบวนการแก้ไขปัญหากับความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษากระบวนการจัดการปัญหา และกิจกรรมที่ใช้ในการจัดการปัญหาของชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการจัดการปัญหากับความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และแบบไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม รวมทั้งศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางราชการ เอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นการศึกษาภาคสนามในหมู่บ้านดง หมู่ที่ 2 ตำบลนาขาง อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการจัดการปัญหาของชุมชน ประกอบด้วยการตระหนักถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นแล้ว มีการพูดคุยประชุมปรึกษาหารือ ทำความเข้าใจปัญหาร่วมกัน ร่วมกันวิเคราะห์หาสาเหตุ วางแนวทางแก้ไขปัญหา และกำหนดกิจกรรมที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาคงสอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน มีการแบ่งหน้าที่ตามความถนัดและความเหมาะสม ร่วมกันตั้งกติกา และทบทวนสรุปบทเรียนร่วมกัน และพบว่ากระบวนการจัดการปัญหาที่มีความสัมพันธ์กับความเข้มแข็งของชุมชน กล่าวคือ ชุมชนสามารถใช้ลักษณะความเข้มแข็งที่ชุมชนมีอยู่เดิมมาเป็นพื้นฐานในการทำให้การแก้ไขปัญหามาสำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายที่ร่วมกันตั้งไว้ นอกจากนี้ประสพการณ์การแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในชุมชน ได้ส่งผลให้ความเข้มแข็งของชุมชนเพิ่มขึ้น

มิ่งขวัญ แดงสุวรรณ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านโป่ง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษากระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านโป่ง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วยบริบทของชุมชนและองค์กรในชุมชนที่ทำให้ชุมชนบ้านโป่งมีลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง การวิจัยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพโดยมีส่วนร่วมวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่ม การร่วมกิจกรรม การจดบันทึกภาคสนาม พร้อมทั้งศึกษาจากเอกสาร ตำรา ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือ ผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มองค์กรในชุมชน ตลอดจนประชาชนทั่วไปในหมู่บ้าน พบว่า ชุมชนบ้านโป่งเป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมาน่าภูมิใจ มีทรัพยากรธรรมชาติ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

38

ที่สำคัญ ผู้นำชุมชนมีความซื่อสัตย์เสียสละ คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันในระบบเครือญาติ มีองค์กรในชุมชนที่สำคัญหลายองค์กรเกิดขึ้นจากคนในชุมชนได้ค้นพบปัญหา จึงรวมกลุ่มกัน วิเคราะห์หาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา โดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่และนำมาใช้อย่างชาญฉลาด ทำให้ชุมชนมีการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน มีการจัดการ โดยมีแผน มีโครงการสมาชิกทุกคนมีความเสียสละ มีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรม มีสิ่งยึดเหนี่ยวความเชื่อเดียวกันจึงทำให้ชุมชนมีจิตวิญญาณ การที่สมาชิกในองค์กรเป็นคนที่มีคุณภาพ มีคุณธรรม และมีสันติภาพจากบริบทต่าง ๆ ทำให้ชุมชนบ้านโป่งเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง

เพิ่มวิทยา กันตะทรง (2548 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการเสริมสร้างความมั่นคงเข้มแข็งให้กับชุมชนกรณีศึกษาอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ศึกษา ระดับความเข้าใจของประชาชนเกี่ยวกับกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน 2 กลุ่ม คือ ข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนจำนวน 91 คน และประชาชนทั่วไป 400 คน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ ความเพียงพอของทรัพยากร และการมีส่วนร่วมของประชาชน มีอิทธิพลต่อกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน กล่าวคือการจัดตั้งองค์กรหรือคณะทำงาน การกำหนดกติกา การมอบหมายหน้าที่ ความรับผิดชอบให้แก่สมาชิกที่ชัดเจนและเหมาะสมกับโครงการหรือกิจกรรมในชุมชน การประชาสัมพันธ์ให้คนทราบและเข้าใจถึงโครงการหรือกิจกรรมที่จะดำเนินการ ส่วนส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพของกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน การประสานงานทุนจากทั้งภายในและภายนอกชุมชน งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ จำนวนสมาชิกที่เพียงพอกับปริมาณงานและความต้องการในปัจจุบัน เป็นปัจจัยด้านความเพียงพอของทรัพยากรที่มีผลต่อประสิทธิภาพของกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะการที่ประชาชนเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน หรือแสดงความต้องการของชุมชน มีส่วนร่วมในการกำหนดวิสัยทัศน์ และเป้าหมายของชุมชน มีส่วนร่วมในการคิดตัดสินใจ หรือวางแผนการดำเนินงานของโครงการหรือกิจกรรมในชุมชน เป็นปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อประสิทธิภาพของกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

สงคราม แก้วกันตะ (2551 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษากระบวนการเสริมสร้างความมั่นคงเข้มแข็งให้กับชุมชนอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อศึกษากระบวนการ และวิธีการที่สามารถเสริมสร้างความมั่นคงเข้มแข็ง ให้กับชุมชนอำเภอปาย จังหวัด

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

39

แม่ฮ่องสอน และทราบปัญหาอุปสรรคในการเสริมสร้างความมั่นคงเข้มแข็งให้กับชุมชนอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยใช้กลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มคือ เจ้าหน้าที่ข้าราชการที่ปฏิบัติงานในอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน 20 คน และกลุ่มผู้นำชุมชน ผู้นำภาคประชาชน กลุ่มแกนนำเยาวชนจำนวน 20 คน รวมทั้งสิ้น 60 คน ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการและวิธีการที่สามารถเสริมสร้างความมั่นคงเข้มแข็งให้กับชุมชนอำเภอปายจังหวัดแม่ฮ่องสอนนั้น การจัดทำนโยบายภาครัฐจะต้องให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย นโยบายจะต้องไม่ซับซ้อนและกว้างเกินไปชุมชนต้องเข้าใจและปฏิบัติได้จริง และมีความสอดคล้องกับพื้นที่

กัญชกิตา สหายมิตร (2551 : บทคัดย่อ) ทำการวิจัยศึกษาถึงทุนทางสังคมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านกัวลม ตำบลบ่อหลวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคมของประชาชนชุมชนบ้านกัวลม ตำบลบ่อหลวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ และเพื่อศึกษาทุนทางสังคมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านกัวลม ตำบลบ่อหลวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย คือ ประชาชนชุมชนกัวลมที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนจำนวน 11 คน ซึ่งได้สุ่มตัวอย่างโดยกำหนด ระดับความเชื่อมั่นที่ 95 เปอร์เซ็นต์ และใช้เทคนิคการสุ่มตัวอย่างแบบง่ายโดยวิธีจับสลาก ได้กลุ่มตัวอย่าง 87 คน สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างที่ผ่านการทดสอบความตรงเชิงเนื้อหา และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ความเที่ยงโดยการหาค่าสัมประสิทธิ์อัลฟา ตามแบบของ Cronbach's และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ SPSS/PC ผลการศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านกัวลม มี 5 มิติ ได้แก่ มิติด้านกิจกรรมความร่วมมือ มิติด้านความสามัคคีทางสังคม การอยู่ร่วมกันในสังคม ความขัดแย้งและความรุนแรง มิติด้านกลุ่มและเครือข่าย มิติด้านอำนาจและหน้าที่ และมิติทางความไว้วางใจ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ชุมชนกัวลมนั้นได้มีการให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ทั้งด้านวัฒนธรรมประเพณีและการเมือง โดยใช้ความสามัคคีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทั้งยังมีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆเพื่อดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ของส่วนรวมและมีประสิทธิภาพในการดำเนินการจากการที่สมาชิกกลุ่มได้เข้ามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่ม มีความเป็นเครือข่ายภายในชุมชนสูง มีการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ระหว่างเพื่อนสมาชิกในชุมชน และมีการติดต่อประสานงานเพื่อประชุมและทำกิจกรรมร่วมกันทั้งกลุ่มที่อยู่ภายในชุมชนและกลุ่มภายนอกชุมชน

ศิริขวัญ อุทา (2546 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่องกระบวนการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ในจังหวัดลำพูน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษากระบวนการในการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยที่สัมพันธ์กับการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม และศึกษา

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

40

กระบวนการติดตามผลการดำเนินงานตามแผน การวิจัยดำเนินการในพื้นที่ 5 ตำบลในจังหวัดลำพูน คือ ตำบลในเมือง ตำบลเวียงยอง และตำบลบ้านแป้น-หนองหนาม ในเขตอำเภอเมือง ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา และตำบลบ้านปวง อำเภอทุ่งหัวช้าง ประยุกต์ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การจัดเวทีสรุปทบทเรียน การสัมภาษณ์ โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และไม่มีโครงสร้าง ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการทำแผนอย่างมีส่วนร่วมในจังหวัดลำพูน ทั้ง 5 ชุมชนมีกระบวนการที่คล้ายคลึงกัน คือการจัดเวทีสร้างความเข้าใจเรื่องแผนชุมชน การรวบรวมข้อมูลระดับชุมชน การวิเคราะห์/การจัดทำแผนระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล และการสรุปทบทเรียน ส่วนที่แตกต่างคือ การคัดเลือกแกนนำก่อนการเข้าร่วมทำแผนการจัดทำแผนระดับหมู่บ้าน ระดับชุมชน การรวบรวมข้อมูล มีทั้งการใช้แบบสอบถาม การพูดคุย และการจัดเวทีชาวบ้าน โดยเงื่อนไขสำคัญที่มีผลต่อการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมที่เป็นปัจจัยภายใน ได้แก่ แนวคิด ทักษะ ความรู้ ความเข้าใจของวิทยากรกระบวนการ ความเข้าใจของแกนนำชุมชนและสมาชิกชุมชนที่เข้าร่วม การจัดการทุนของชุมชนที่มีอยู่ในทุกด้าน ซึ่งกระบวนการติดตามผลการดำเนินงานตามแผนพบว่า สมาชิกชุมชนคาดหวังให้ผู้นำชุมชน และแกนนำชุมชนในการติดตามแผนที่วางไว้ ผ่านการพูดคุยกับชาวบ้าน การสอบถามจากผู้เกี่ยวข้อง และการประชุมร่วมกัน นอกจากนี้ยังต้องจัดการให้เกิดการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน มีการเชื่อมโยงกันเกิดเครือข่ายทั้งระดับกลุ่มและระดับหมู่บ้าน

การจัดทำแผนชุมชนเป็นเครื่องมือหนึ่ง ที่ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ และสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน โดยเป็นกลไกหรือแนวทางที่สามารถทำให้ชุมชนได้เข้าไปร่วมบริหารงานในหน่วยงานปกครองระดับท้องถิ่น และเป็นจุดเริ่มต้นให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ อันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองต่อไป

อภา จันทราภาส (2545 : บทคัดย่อ) วิจัยเรื่องทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีแนวคิดที่ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนชนบทตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นพื้นฐานที่ช่วยส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง และสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ของโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งได้เลือกศึกษา บ้านโป่งนก ตำบลแม่คะ อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ โดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ใช้แนวคิดทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยา และแนวคิดทางการศึกษานอกระบบเป็นกรอบในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการสังเคราะห์ปรากฏการณ์กับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง มีผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ ทุนทางสังคมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ส่งผลให้เกิดความเข้มแข็ง เพราะชุมชนได้นำทุนดังกล่าวมาเป็นพื้นฐานมีการเสริมสร้างความมั่นคง และยั่งยืนให้กับชุมชน และปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือ การมีส่วนร่วมของผู้คนใน

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

41

ชุมชน และการมีจิตสำนึกสาธารณะที่ทำให้ชุมชนสร้างความเข้มแข็งได้ โดยผู้คนในชุมชนมารวมกลุ่มกัน และมีความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ต้องดูแลรับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการนำทุนทางสังคมของชุมชนมาใช้ประโยชน์ส่งผลให้สร้างอำนาจต่อรองกับภายนอกชุมชนได้ ตลอดจนส่งผลกลับมายังชุมชนให้สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ที่สำคัญก็ยังรักษาความเป็นชุมชนต่อไปได้อย่างมั่นคง

ไพชล ดันอุดม (2552 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของผู้นำและประชาชนในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เมืองหน้าอยู่ กรณีศึกษาเทศบาลเมืองแกนพัฒนา อำเภอมะเข่ จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิด ประสบการณ์ทางการเมือง การปกครอง การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและประชาชนในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเมืองหน้าอยู่ และปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชน โดยใช้แบบสอบถาม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ตลอดจนศึกษาจากเอกสาร โดยมีแหล่งข้อมูลสำคัญคือ ผู้นำชุมชนและประชาชน

ผลการศึกษาพบว่า ผู้นำชุมชนและประชาชนมีแนวคิดในการพัฒนาชุมชน เน้นบทบาทหน้าที่ของทุกคนในชุมชนต้องช่วยกันตั้งแต่เริ่มเข้าร่วมโครงการ การดำเนินงาน การประเมินผล รวมไปถึงการแสดงความคิดเห็นผ่านเวทีประชาคม การทำแผนชุมชน และการรวมกลุ่มเพื่ออำนาจการต่อรองในขอบเขตของการตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหาของชุมชน โดยได้รับประสบการณ์การพัฒนาจากบุคคลภายในและภายนอกชุมชน รูปแบบของการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนจะแสดงออกในลักษณะการตัดสินใจการควบคุมกำกับกับการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผน ส่วนประชาชนแสดงออกในลักษณะของการปฏิบัติตามแผน ภายใ้การตัดสินใจด้วยตนเอง ประชาชนได้รับผลประโยชน์คือ ปัญหาของชุมชนได้รับการแก้ไข ประชาชนมีส่วนร่วมในการทำแผนชุมชนมากขึ้นจึงได้รับบพัฒนาชุมชนมากขึ้น

ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งคือปัจจัยส่วนบุคคล เช่น เพศ อายุ อาชีพ รายได้ การศึกษา มีผลต่อการพัฒนาชุมชนน้อย และปัจจัยภายนอก เช่น การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและประชาชน ทุนทางสังคม ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม การสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐ และเอกชน มีผลต่อการพัฒนาชุมชนมากแต่น้อยกว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชุมชน กล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งเมืองหน้าอยู่มากกว่าทุนทางสังคม